

Πανεπιστήμιο Λευκωσίας
Σχολή Επιστημών Αγωγής
Τμήμα Παιδαγωγικών Σπουδών

Πανεπιστήμιο Πατρών
Σχολή Ανθρωπιστικών και
Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης
και της Αγωγής στην Προσχολική
Ηλικία

«Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης
και Διαμεσολάβησης»

Μεταπτυχιακή εργασία

*Η ταυτότητα φύλου και οι έμφυλες αναπαραστάσεις στην
προσχολική ηλικία. Μια έρευνα δράσης στο νηπιαγωγείο.*

Φοιτήτρια: Τρυφωνοπούλου Αθηνά, Α.Μ. : U241N0269

Επιβλέπουσα: Φωτοπούλου Βασιλική

Πάτρα, Φεβρουάριος 2026

Στους γονείς μου, Αναστασία και Δημήτριο

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Με την παρούσα διπλωματική εργασία φθάνει στο τέλος του μια πολύ δημιουργική διαδρομή. Θα επιθυμούσα να ευχαριστήσω βαθιά την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου Κ. Βασιλική Φωτοπούλου για την διαρκή της ενθάρρυνση, την εμπιστοσύνη, τη θετική της ενέργεια και το χρόνο που αφιέρωσε καθ' όλη τη διάρκεια αυτού του ταξιδιού. Η στήριξή της σε κάθε βήμα συνέβαλε με τον πιο όμορφο τρόπο σε αυτή την διαδρομή.

Στη συνέχεια, θα ήθελα να ευχαριστήσω το Νηπιαγωγείο που φιλοξένησε την έρευνα, τις νηπιαγωγούς και τα παιδιά που συμμετείχαν στη διεξαγωγή της συγκεκριμένης μελέτης και έδωσαν μια πολύ ευχάριστη, αναζωογονητική πνοή.

Τέλος, ευχαριστώ πολύ βαθιά τους γονείς μου, τον αδελφό μου και όλη την οικογένειά μου που πάντα βρίσκονται στο πλευρό μου ως στήριγμα με την αγάπη τους και τους κοντινούς μου ανθρώπους και φίλους για το νοιάξιμο, την υπομονή τους, την εμπύχωση τους κάθε στιγμή με τους πιο ουσιαστικούς, δημιουργικούς τρόπους.

Η παρούσα εργασία είναι αφιερωμένη σε κάθε άνθρωπο που ήταν δίπλα μου με τον δικό του μοναδικό τρόπο, σε όποιο άνθρωπο αφιερώσει χρόνο και ενδιαφέρον να την διαβάσει, και σε όποιο άνθρωπο νιώσει τον στόχο δημιουργίας αυτής εργασίας, που στην πραγματικότητα δεν είναι άλλος από το να συμβάλλει έστω λίγο στην δημιουργία ενός κόσμου με ενσυναίσθηση, αγάπη, αλληλοσεβασμό, ελεύθερη έκφραση και δημιουργικότητα...Ξεκινώντας και μαθαίνοντας εμείς οι ενήλικες από την πιο τρυφερή, γλυκιά και ανέμελη ηλικία.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	3
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	4
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	7
ABSTRACT.....	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	9
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ.....	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΙ.....	11
1.1. ΤΟ ΦΥΛΟ.....	11
1.2. Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΦΥΛΟΥ.....	12
1.3. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ: ΘΕΩΡΙΕΣ.....	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΕΜΦΥΛΕΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	16
2.1. ΕΜΦΥΛΕΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ.....	16
2.2. ΕΜΦΥΛΑ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ.....	17
2.3. ΕΜΦΥΛΟΙ ΡΟΛΟΙ ΚΑΙ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ.....	18
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ.....	20
3.1. ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΦΥΛΟ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	20
3.2. ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΦΥΛΟ ΣΤΟ ΔΙΕΘΝΗ ΧΩΡΟ.....	22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η ΕΡΕΥΝΑ.....	25

4.1. ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ.....	25
4.2. ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ.....	26
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ.....	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	28
5.1. ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ: Η ΕΡΕΥΝΑ ΔΡΑΣΗΣ.....	28
5.2. ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΞΙΟΠΙΣΤΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	29
5.3. ΣΥΛΛΟΓΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ.....	30
5.4. ΠΕΡΙΓΡΑΜΜΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	33
5.5. ΤΟ ΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	34
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Η ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	36
6.1. ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ.....	36
6.1.1. ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ.....	36
6.1.2. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ 1ΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΜΕ ΤΙΤΛΟ: «Το σεντούκι των ρόλων».....	36
6.1.3. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ 2ΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΜΕ ΤΙΤΛΟ: «Με τι να παίξω;».....	37
6.1.4. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ 3 ^{ΗΣ} ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΜΕ ΤΙΤΛΟ: «Ζωγραφίζω έναν ήρωα...αλλιώς!».....	38
6.1.5. ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ.....	39
6.1.6. ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ 1ΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΜΕ ΤΙΤΛΟ: «Το σεντούκι των ρόλων».....	41
6.1.7. ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ 2ΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΜΕ ΤΙΤΛΟ: «Με τι να παίξω;».....	58
6.1.8. ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ 3ΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΜΕ ΤΙΤΛΟ: «Ζωγραφίζω έναν ήρωα...αλλιώς!».....	61

ΜΕΡΟΣ	ΤΡΙΤΟ:	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	–	ΣΥΖΗΤΗΣΗ	-
ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ					69
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΣΥΖΗΤΗΣΗ.....					70
ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....					75
ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ					75
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....					77
ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....					77
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....					80
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: ΖΩΓΡΑΦΙΕΣ ΤΗΣ 3ΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ.....					82
ΣΗΜΕΙΩΜΑ.....					94

 UNIVERSITY of NICOSIA

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία διερεύνησε την ταυτότητα φύλου και τις έμφυλες αναπαραστάσεις σε παιδιά προσχολικής ηλικίας σε πραγματική συνθήκη τάξης του νηπιαγωγείου.

Ο άνθρωπος κατά τη διάρκεια της ζωής του κοινωνικοποιείται σε πολλά κοινωνικά περιβάλλοντα, τα οποία προσδιορίζουν τις ταυτότητες του. Η ταυτότητα φύλου ξεκινά να διαμορφώνεται από την προσχολική ηλικία και επηρεάζεται από έμφυλες αναπαραστάσεις και στερεότυπα. Θεωρήθηκε αναγκαίο να διερευνηθεί η ταυτότητα φύλου και οι έμφυλες αναπαραστάσεις των παιδιών προσχολικής ηλικίας μέσα από την επαφή τους με διάφορους ρόλους και παιχνίδια.

Πιο συγκεκριμένα, σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα με γενικό στόχο την εξερεύνηση τρόπων έκφρασης και διαμόρφωσης της ταυτότητας φύλου στην προσχολική ηλικία, των έμφυλων αναπαραστάσεων και εάν ανιχνεύονται έμφυλα στερεότυπα.

Η μεθοδολογική προσέγγιση ακολούθησε τις αρχές της έρευνας δράσης. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα περιλάμβανε τρεις δραστηριότητες, στις οποίες τα παιδιά τη αλληλεπίδρασαν με διάφορα αντικείμενα που σχετίζονται με επαγγέλματα και παιχνίδια, και εξερεύνησαν μέσα από την ζωγραφική τις διαφορετικές ταυτότητες ενός ήρωα. Η έρευνα υλοποιήθηκε σε τάξη νηπιαγωγείου και πήραν μέρος 12 παιδιά προνηπιακής και νηπιακής ηλικίας.

Η ερευνητική διαδικασία υπογράμμισε ότι υπάρχει διάθεση εξερεύνησης διαφορετικών ταυτοτήτων μέσα από τα παιχνίδια και τους ρόλους και παράλληλα κάποιες έμφυλες αναπαραστάσεις φαίνεται να εμπεριέχουν έμφυλα στερεότυπα.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: έμφυλες αναπαραστάσεις, έμφυλες ταυτότητες, στερεότυπα, προσχολική ηλικία, νηπιαγωγείο, παιχνίδι, επαγγέλματα

ABSTRACT

This master's thesis investigated gender identity and gender representations among preschool children in a real kindergarten classroom setting.

Throughout life, human beings are socialized in many environments that determine their identities. Gender identity begins to form from preschool age and is influenced by gender representations and stereotypes. It is believed that gender identities and gender perceptions of school-age children are shaped by their exposure to different roles and activities.

More specifically, an educational program was designed and implemented with the general aim of exploring ways of expressing and shaping gender identity in preschool age, gender representations, and whether gender stereotypes are detected.

The research methodology followed the principles of action research. The educational program included three activities in which the children interacted with various objects related to professions and games and explored the different identities of a character through painting. The research was conducted in a kindergarten classroom and involved 12 preschool and kindergarten children.

The research process highlighted that there is a desire to explore different identities through games and roles, while at the same time certain gender representations appear to contain gender stereotypes.

KEY WORDS: *gender representations, gender identities, stereotypes, preschool age, kindergarten, play, professions*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα έμφυλα ζητήματα τις τελευταίες δεκαετίες απασχολούν τόσο τον ερευνητικό χώρο όσο και την κοινωνία στην οποία ζούμε (Μπούνα, 2017). Τα δύο φύλα δεν αντιμετωπίζονται ισότιμα, καθώς έχουν δημιουργηθεί συγκεκριμένες αντιλήψεις, συμπεριφορές και ρόλοι οι οποίοι διαφοροποιούνται ανάλογα με το φύλο (Αλεξόπουλος, 2021).

Το παιδί από πολύ μικρή ηλικία μαθαίνει να έχει κατάλληλη συμπεριφορά σύμφωνα με το φύλο του μέσα από κοινωνικά περιβάλλοντα όπως η οικογένεια και το σχολείο. Τα κοινωνικά πλαίσια ως θεμελιώδεις περιβάλλοντα κοινωνικοποίησης δρουν καθοριστικά στην διαμόρφωση της ταυτότητας του φύλου (Μπούνα, 2017). Τα παιδιά μέσα από το παιχνίδι τους δίνεται η δυνατότητα να κατασκευάσουν πολλαπλές ταυτότητες, να αναπαραστήσουν και να εξερευνήσουν διαφορετικούς ρόλους. Όμως πολύ συχνά, μέσα από το παιχνίδι μεταφέρονται πληροφορίες που μπορούν να ενισχύσουν την ανάπτυξη έμφυλων στερεοτύπων (Μπίζμπου, 2024).

Η παρούσα διπλωματική, δεδομένου ότι θα ασχοληθεί με την ταυτότητα φύλου και τις έμφυλες αναπαραστάσεις στην προσχολική ηλικία, στο θεωρητικό πλαίσιο θα προσδιοριστούν η έννοια του φύλου και της ταυτότητας φύλου και θα αναλυθούν οι θεωρίες για το φύλο στην προσχολική ηλικία. Στη συνέχεια, θα γίνει αναφορά στις έμφυλες αναπαραστάσεις, στα έμφυλα στερεότυπα και τους έμφυλους ρόλους στην προσχολική ηλικία. Έπειτα θα ακολουθήσει η βιβλιογραφική ανασκόπηση όπου θα παρουσιαστούν προγράμματα προσχολικής ηλικίας για το φύλο στην Ελλάδα και στον Διεθνή Χώρο.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΙ

1.1. ΤΟ ΦΥΛΟ

Σε κάθε κοινωνικό πλαίσιο σε οποιοδήποτε σημείο του κόσμου και ανά τα χρόνια, οι άνθρωποι προσπαθούν να προσδιορίσουν το οποιοδήποτε «άλλο» συσχετίζοντας το με τον «εαυτό». Το φύλο του ανθρώπου αποτελεί μια από τις πιο στοιχειώδεις κατηγοριοποιήσεις (Ανθη, 2022) και είναι μια ιδιαίτερα σύνθετη έννοια. Μπορεί να διακριθεί σε βιολογικό και κοινωνικό, όπου στο βιολογικό φύλο αναφερόμαστε στα βιολογικά χαρακτηριστικά που υπάρχουν από την γέννηση και αποτελούν φυσιολογικές, ανατομικές και φυσικές διαφορές.

Με τον όρο κοινωνικό φύλο εννοούμε το πώς υπάρχει διαφοροποίηση κοινωνικά, πολιτισμικά και καθορίζει τη συμπεριφορά και την έκφραση των ατόμων, η οποία επηρεάζεται και από τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις (Περιβολιώτη, 2024). Πιο συγκεκριμένα, το κοινωνικό φύλο νοηματοδοτείται από την κοινωνία, η οποία προσδίδει χαρακτηριστικά και ρόλους, μέσω των οποίων οι άνθρωποι κοινωνικοποιούνται, και έτσι σταδιακά όλα αυτά τα χαρακτηριστικά και οι τρόποι συμπεριφοράς εσωτερικεύονται. Το κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον στο οποίο βρίσκεται ένας άνδρας και μια γυναίκα, επηρεάζει την σχέση που έχουν τα δύο φύλα και τις ιδιότητες τους (Αποστολάκη, 2023). Η κοινωνία ορίζει κατάλληλες για τα δύο φύλα συμπεριφορές, δραστηριότητες και ενδιαφέροντα (Μπούνα, 2017). Έτσι, το κοινωνικό φύλο μπορεί να περιορίσει τον τρόπο έκφρασης, καθώς και το να αναπτυχθούν διάφορες ικανότητες του κάθε ατόμου, καθώς δημιουργείται ένας διχασμός ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες, που δημιουργεί κοινωνικές ανισότητες.

Όμως, χρειάζεται να προστεθεί ότι η διαφοροποίηση του βιολογικού και κοινωνικού φύλου δεν είναι πάντα διακριτή. Πολύ συχνά συμπεριφορές και δραστηριότητες συσχετίζονται με βιολογικούς παράγοντες ενώ στην πραγματικότητα μπορεί να έχουν κατασκευαστεί από το κοινωνικό πλαίσιο (Αποστολάκη, 2023). Φαίνεται ότι η διάκριση του φύλου σε βιολογικό και κοινωνικό μπορεί να εντείνει τις διαφορές ανάμεσα στα φύλα και να αναπαράγει μια σχέση ιεραρχίας (Μπούνα, 2017). Το βιολογικό φύλο λειτουργεί ως ένα θεμέλιο, πάνω στο οποίο «χτίζεται» το

κοινωνικό φύλο, επηρεασμένο από κοινωνικούς, πολιτισμικούς και ιστορικούς συντελεστές (Αποστολάκη, 2023). Επομένως η διάκρισή τους συνδέεται με την σκέψη να αποτελεί η μία συμπλήρωμα της άλλης και όχι να παρουσιάζονται ως διαφορετικές μορφές (Μπίζμπου, 2024).

1.2. Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΦΥΛΟΥ

Οι διαφορετικές και πολλαπλές μας ταυτότητες αποτελούν τη βάση της ζωής των ανθρώπων και πάνω σε αυτές στηρίζεται και οργανώνεται η ζωή κοινωνικά, πολιτικά και πολιτισμικά (Μποτονάκη, 2018). Ο άνθρωπος κατά τη διάρκεια της ζωής του κοινωνικοποιείται σε διάφορα κοινωνικά περιβάλλοντα, τα οποία παίζουν καθοριστικό ρόλο στον προσδιορισμό των ταυτοτήτων (Αλεξόπουλος, 2021). Όταν το παιδί βρίσκεται στη θέση να αποχωριστεί το κύριο άτομο που έχει την ευθύνη και την φροντίδα του, ξεκινά να εξερευνά και να εξελίξει την ταυτότητά του, ερχόμενο σε επαφή και αλληλεπίδραση με το περιβάλλον. Επομένως, μπορούμε να πούμε ότι η ταυτότητα αναπτύσσεται ενώ το άτομο κοινωνικοποιείται (Μποτονάκη, 2018). Κατά τη διάρκεια λοιπόν της συγκεκριμένης διαδικασίας διαμορφώνεται και η ταυτότητα του φύλου, που αποτελεί μια από τις πολλαπλές μας ταυτότητες (Αλεξόπουλος, 2021).

Η ταυτότητα φύλου είναι το πώς αντιλαμβάνεται ο άνθρωπος το φύλο που ανήκει, το οποίο μπορεί να ταυτίζεται ή και να μην ταυτίζεται με το φύλο που του δόθηκε κατά τη γέννηση (Αποστολάκη, 2023). Περικλείει τις εσωτερικές και ατομικές αντιλήψεις του ατόμου για το φύλο του. Οι περισσότερες θεωρίες, τις οποίες θα συναντήσουμε και παρακάτω, αναφέρουν ότι η διαμόρφωση της ταυτότητας φύλου ξεκινάει νωρίς στην παιδική ηλικία. Φαίνεται κατά τα εφηβεία να έχει αποκτήσει μια πιο οριστική μορφή, όμως η ταυτότητα φύλου δέχεται επιρροές από τις κοινωνικές καταστάσεις που υπάρχουν κάθε φορά. Γι' αυτό μπορούμε να κατανοήσουμε ως χαρακτηριστικά της την ρευστότητα, την πολυπλοκότητα, την δομή της να διαφοροποιείται ανάλογα με τον χρόνο, τον τόπο, τις κοινωνικές σχέσεις (Μπούνα, 2017).

Η ταυτότητα φύλου είναι δυναμική, στηρίζεται στην κοινωνική εμπειρία (Περιβολιώτη, 2024) και για αυτό διαφοροποιείται ανάλογα με τα εσωτερικά χαρακτηριστικά του κάθε ατόμου αλλά και των προσδοκιών που έχει η κοινωνία στην οποία βρίσκεται (Τσουνή, 2024). Μερικά χαρακτηριστικά είναι ο τρόπος ένδυσης, συμπεριφοράς και ο τρόπος που αντιλαμβάνεται το άτομο το σώμα του (Αποστολάκη, 2023). Η πολλαπλότητά της ταυτότητας φαίνεται και από τους κοινωνικούς επιστήμονες που κάνουν αναφορά σε παραπάνω από ένα κοινωνικά φύλα, καθώς το κοινωνικό φύλο, ως ένα κοινωνικό κατασκεύασμα επηρεάζεται από τη χρονική περίοδο, την κοινωνική τάξη και την ιστορική περίοδο στην οποία ζει το άτομο. Οι διαφορές όσον αφορά στο φύλο συνδέονται με τη συμπεριφορά του ανθρώπου και σχετίζονται με πολλά χαρακτηριστικά και δραστηριότητες του ατόμου (Τσουνή, 2024).

Επιπλέον, σημαντικό στοιχείο στην ταυτότητα του κοινωνικού φύλου αποτελεί το ότι περιλαμβάνει το πώς το ίδιο το άτομο νοηματοδοτεί το φύλο του, όμως η νοηματοδότηση αυτή συνδέεται με τους θεσμούς που μεταδίδουν τα διάφορα πλαίσια κοινωνικοποίησης με τα οποία αλληλεπιδρά από την βρεφική ηλικία, όπως για παράδειγμα η οικογένεια και το σχολείο. Σταδιακά οι συμπεριφορές με τις οποίες συναναστρέφεται το άτομο γίνονται εσωτερικό χαρακτηριστικό και κομμάτι της ταυτότητας του (Πασιατζή & Κόρακας, 2024).

1.3. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ: ΘΕΩΡΙΕΣ

Οι άνθρωποι έχουν από την φύση τους την τάση να κατηγοριοποιούν διάφορα πράγματα και οι ικανότητες κατηγοριοποίησης που υπάρχουν ήδη από την πρώιμη παιδική ηλικία εξελίσσονται σταδιακά μαζί με γνωστικές ικανότητες. Η αναζήτηση ομοιοτήτων είναι ένας τρόπος τα παιδιά να κατανοήσουν και να οργανώσουν τον κόσμο γύρω τους (Chung & Huang, 2021). Βασικός τρόπος οργάνωσης αποτελεί η κοινωνική κατηγοριοποίηση, μέσω της οποίας τα άτομα ταξινομούν άλλους (ή τον εαυτό τους) σε κοινωνικές κατηγορίες, όπως για παράδειγμα το φύλο ή η εθνικότητα.

Στην προσχολική ηλικία τα παιδιά αρχίζουν να σχηματίζουν έννοιες για τα κοινωνικά σύνολα και κάνουν διακρίσεις ανάλογα με το φύλο (Halbeisen & Jaffé, 2022). Εάν υπάρχουν μειωμένες ικανότητες προσαρμοστικότητας, η κοινωνική κατηγοριοποίηση μπορεί να αποτελέσει εμπόδιο για την γνωριμία ενός ατόμου με το περιβάλλον του (Chung & Huang, 2021), και να οδηγήσει στη δημιουργία έμφυλων διακρίσεων και στερεοτύπων (Halbeisen & Jaffé, 2022).

Παρακάτω θα ακολουθήσουν οι βασικότερες θεωρίες που συνδέονται με την έννοια του φύλου και τα έμφυλα στερεότυπα: η ψυχαναλυτική θεωρία, η θεωρία κοινωνικής μάθησης, η κοινωνικο-γνωστική, αναπτυξιακή-γνωστική θεωρία και η θεωρία των έμφυλων σχημάτων.

Σύμφωνα με την ψυχαναλυτική θεωρία του Freud, οι έμφυλοι ρόλοι των παιδιών επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από τα στάδια της σεξουαλικής ωρίμανσης των παιδιών (Μπούνα, 2017). Η ταυτότητα για το φύλο αναπτύσσεται στο τρίτο στάδιο της ψυχοσεξουαλικής θεωρίας στην ηλικία τριών έως έξι ετών, όπου τα αγόρια φαίνεται να νιώθουν ότι ταυτίζονται με τον πατέρα τους και τα κορίτσια με την μητέρα τους. Πιο συγκεκριμένα, το παιδί υιοθετεί τα κοινά χαρακτηριστικά που εντοπίζει σε επίπεδο ανατομίας και συμπεριφοράς με τον γονέα του ίδιου φύλου (Καραγεωργίου, 2024).

Μια ακόμη προσέγγιση αποτελεί η θεωρία κοινωνικής μάθησης, η οποία υποστηρίζει ότι η ταυτότητα φύλου εξελίσσεται από την παιδική ηλικία μέσα από τα ερεθίσματα του κοινωνικού πλαισίου και τις κοινωνικές αναπαραστάσεις (Καραγεωργίου, 2024). Σύμφωνα με τη θεωρία των Bandura και Mischel, τα παιδιά μπορούν να αναπτύξουν την έμφυλη τους ταυτότητα μέσω της παρατήρησης, της μίμησης και της ενίσχυσης (Μπούνα, 2017). Τα παιδιά παρατηρώντας και αντιγράφοντας τους γύρω τους μαθαίνουν τις κατάλληλες για το φύλο τους συμπεριφορές. Φαίνεται ότι υπάρχουν περισσότερες πιθανότητες να αντιγράψουν συμπεριφορές από άτομο του ίδιου φύλου, ειδικά από τους γονείς που αποτελούν θεμελιώδες πρότυπο για αυτά (Μαζηρίδου, 2007).

Επιπλέον, σύμφωνα με την κοινωνικο-γνωστική θεωρία, τα παιδιά δομούν έμφυλα σχήματα, μοτίβα και με βάση αυτά οργανώνουν πληροφορίες. Μεγαλώνοντας, τα παιδιά ξεκινούν να συνδέουν αντικείμενα και δραστηριότητες με τα φύλα, και μέχρι την ηλικία των 7 ετών οι συνδέσεις αυτές έχουν σταθεροποιηθεί (Gülçizek, & Tantekin Erden, 2024). Το οικογενειακό περιβάλλον μαθαίνει στο παιδί σταδιακά ότι η κατηγοριοποίηση και οργάνωση σε σχέση με το φύλο υπάρχει στον τρόπο ένδυσης, στα παιχνίδια, στη συμπεριφορά του, στην επαγγελματική πορεία αργότερα (Μαζηρίδου, 2007).

Σύμφωνα με τη αναπτυξιακή-γνωστική θεωρία του Piaget (1952), από την ηλικία των 2,5 ετών τα παιδιά γνωρίζουν το φύλο ως χαρακτηριστικό, στα 3 έτη έχουν ταυτότητα φύλου και στα 6 έτη μια σταθερότητα σε σχέση με το φύλο. Επειδή η αντίληψη τους όσον αφορά στο φύλο αλλάζει σε κάθε αναπτυξιακό στάδιο, φαίνεται ότι τα παιδιά χρησιμοποιούν τις ιδέες τους σε σχέση με το φύλο για να επεξεργαστούν καινούργιες πληροφορίες που δέχονται από το περιβάλλον τους.

Από την άλλη πλευρά, η θεωρία των έμφυλων σχημάτων του Bem εστιάζει στο κίνητρο ενός παιδιού να επιλέξει ένα φύλο έναντι του άλλου και στο πώς κωδικοποιούνται, εσωτερικεύονται και γίνονται κομμάτι της μνήμης οι έμφυλες πληροφορίες. Για παράδειγμα, φαίνεται ότι τα παιδιά δίνουν μεγαλύτερη προσοχή σε γεγονότα που συνδέονται με το δικό τους φύλο, διότι μπορούν να ανακαλέσουν ήδη υπάρχοντα έμφυλα σχήματα και να ερμηνεύσουν το περιβάλλον τους με βάση αυτά (Leaper, 2023). Η διαμόρφωση των έμφυλων σχημάτων φαίνεται να είναι μια σταδιακή διαδικασία, όπου τα παιδιά πρώτα δομούν πιο απλά έμφυλα σχήματα όπως το παράδειγμα ότι τα αγόρια έχουν κοντά μαλλιά, και όσο μεγαλώνουν αποκτούν την ικανότητα να αντιληφθούν πιο περίπλοκα έμφυλα σχήματα (Hill & Tenenbaum, 2022).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΕΜΦΥΛΕΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

2.1.ΕΜΦΥΛΕΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ

Οι έμφυλες αναπαραστάσεις εστιάζουν στην παρουσίαση και απεικόνιση των φύλων σε πλαίσια πολιτισμικά, κοινωνικά και επικοινωνιακά. Για παράδειγμα μπορούμε να εντοπίσουμε έμφυλες αναπαραστάσεις σε διάφορες μορφές τέχνης όπως στο θέατρο, τη μουσική, τη λογοτεχνία, στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (Μ.Μ.Ε.), στην εκπαίδευση, στην οικογένεια (Μουσέρη, 2025). Οι έμφυλες αναπαραστάσεις είναι επίκτητες συμπεριφορές που η δομή τους διαφοροποιείται ανάλογα το επικοινωνιακό πλαίσιο.

Τα άτομα λοιπόν, αναλαμβάνουν διάφορους ρόλους συνδεδεμένους με το φύλο τους, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται κοινωνικές αναπαραστάσεις που αναπαράγονται. Για πρώτη φορά εμφανίστηκε η έννοια των αναπαραστάσεων στα τέλη του 19^{ου} αιώνα από τον Durkheim με τη θεωρία των συλλογικών αναπαραστάσεων ως *«ένα σύνολο αξιών, αντιλήψεων και συναισθημάτων, τα οποία είναι κοινά για το μεγαλύτερο μέρος των μελών μιας κοινωνίας, δημιουργώντας μια κοινή ηθική»* (Αλεξόπουλος, 2021).

Οι έμφυλες αναπαραστάσεις συχνά εμπεριέχουν στερεότυπα, και μπορούν να λειτουργήσουν περιοριστικά για ένα άτομο ενθαρρύνοντας τις έμφυλες ανισότητες. Όμως μπορούν να λειτουργήσουν και ενθαρρυντικά για την κοινωνική ισότητα και δικαιοσύνη καθώς επηρεάζουν άμεσα τις συλλογικές αντιλήψεις των ανθρώπων. Αποτελούν καθοριστική επιρροή για την κοινωνική πραγματικότητα στην οποία ζούμε και με την κατάλληλη διαχείριση μπορεί να προωθηθεί η ισότητα των φύλων και η ελεύθερη έκφραση της ταυτότητας του κάθε ατόμου.

Τέλος, οι έμφυλες αναπαραστάσεις παίζουν καθοριστικό ρόλο στον τρόπο δόμησης των έμφυλων ταυτοτήτων ή αλλιώς της ταυτότητας φύλου, καθώς από την παιδική ηλικία τα παιδιά δέχονται ερεθίσματα από τις εικόνες και τους χαρακτήρες που τους αφηγείται το περιβάλλον τους, και έχουν ως πρότυπα αυτά με τα οποία έρχονται σε επαφή (Μουσέρη, 2025). Συνδέονται άμεσα με τους ρόλους και τα χαρακτηριστικά των δύο φύλων, με αποτέλεσμα να επηρεάζουν τις αντιλήψεις για τη

γυναίκα και τον άνδρα, και την ταυτότητα των ανθρώπων ως άτομα γενικότερα (Αλεξόπουλος, 2021). Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα έμφυλης διάκρισης μπορεί να αποτελέσει η παρουσίαση των γυναικών με χαρακτηριστικά ευαισθησίας, έκφρασης συναισθημάτων και εξάρτησης από μια ανδρική φιγούρα, και οι άνδρες να παρουσιάζονται ως θαρραλέοι, ανεξάρτητοι, δυνατοί και λογικοί (Μουσέρη, 2025).

2.2. ΕΜΦΥΛΑ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Έμφυλα στερεότυπα αποτελούν οι προκαταλήψεις που δίνουν στους ανθρώπους ρόλους που σχετίζονται με το κοινωνικό τους φύλο (Διβάρη, 2025). Όταν δημιουργείται μια άποψη από την κοινωνία σε σχέση με την προσωπικότητα και τη συμπεριφορά ατόμων ή ομάδων για το φύλο τους και αποδίδονται κάποια χαρακτηριστικά και ρόλοι, δημιουργούνται έμφυλα στερεότυπα. Τα στερεότυπα συνήθως αφορούν προσδοκίες που σχετίζονται με το βιολογικό φύλο και επηρεάζουν ποικιλοτρόπως τις ταυτότητες των παιδιών. Για παράδειγμα, όσον αφορά τα επαγγέλματα, τα κορίτσια μπορεί να αναμένεται να γίνουν δασκάλες και νοσοκόμες, ενώ τα αγόρια μηχανικοί, επιχειρηματίες, να ασχοληθούν με την επιστήμη και να καταλάβουν θέσεις εξουσίας.

Η κοινωνικοποίηση των παιδιών με βάση τα έμφυλα στερεότυπα συντελείται από πολύ νωρίς από τους γονείς, το σχολικό περιβάλλον, τα μέσα ενημέρωσης. Δημιουργεί ανισότητες και επηρεάζει τις ταυτότητες τους και τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται τον κόσμο (Brussino & McBrien, 2022). Στην ηλικία τριών έως έξι ετών φαίνεται να υπάρχει εσωτερικευση στερεοτύπων παρατηρώντας τις προτιμήσεις των παιδιών για παιχνίδια και δραστηριότητες σύμφωνα με το φύλο τους (Li, 2025). Από τα τρία έτη, το παιδί αρχίζει να παρατηρεί στοιχεία που σχετίζονται με το φύλο μέσα από το γύρω του κοινωνικό περιβάλλον. Στη συνέχεια, από την ηλικία των πέντε ετών, παράλληλα και με τη πρώτη επαφή του περιβάλλοντος του σχολείου, το παιδί αρχίζει να αντιλαμβάνεται την αίσθηση του ανήκειν σε μια ομάδα. Το φύλο, παράλληλα και με τη φυλή αποτελούν τις πρώτες κατηγοριοποιήσεις με τις οποίες το παιδί έρχεται σε επαφή (Κουτσαργιώτη, 2022).

Σύμφωνα με έρευνες, φαίνεται ότι τα παιδιά είναι σε θέση να αναγνωρίσουν και να προσλάβουν συμπεριφορές που συνδέονται με έμφυλα στερεότυπα από την ηλικία των 3 ετών. Ειδικότερα, τα παιδιά έχοντας μια αρχική έμφυλη επίγνωση είναι σε θέση γνωστικά να κατανοήσουν τις έμφυλες διαφορές, όμως η εσωτερίκευση των έμφυλων στερεοτύπων μπορεί να διαμορφώσει την προσωπική τους ταυτότητα (Li, 2025). Η αναπαραγωγή στερεοτύπων στην προσχολική ηλικία μπορεί να επιτευχθεί ιδιαίτερα και μέσα από τη γλώσσα. Εάν ένας εκπαιδευτικός αποκαλεί ένα αγόρι ως «δυνατό» και ένα κορίτσι ως «όμορφο», έμμεσα συνδέονται οι άνδρες με γενναιότητα και δύναμη ενώ οι γυναίκες με την ομορφιά της εμφάνισης (Μπίζμπου, 2024).

2.3. ΕΜΦΥΛΟΙ ΡΟΛΟΙ ΚΑΙ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Η οικογένεια αποτελεί το πρώτο κοινωνικό περιβάλλον με το οποίο ένα παιδί έρχεται σε επαφή και είναι αυτό το οποίο έχει την μεγαλύτερη επιρροή στους έμφυλους ρόλους. Μπορούμε να εντοπίσουμε δύο διαστάσεις για την επιρροή που ασκείται στους έμφυλους ρόλους των παιδιών. Αρχικά, την πρώτη διάσταση όπου οι γονείς με το επιτρέπουν ή να απαγορεύουν, αποτρέπουν συμπεριφορές και μεταφέρουν τις αξίες και τους κανόνες της οικογένειας, ή την δεύτερη διάσταση όπου τα παιδιά υιοθετούν συμπεριφορές μέσα από διαδικασίες παρατήρησης και μίμησης των συμπεριφορών ή των χαρακτηριστικών της οικογένειάς τους. Με αυτόν τον τρόπο, αποδέχονται σταδιακά μέσα από την αλληλεπίδραση τις έμφυλες αξίες των γονέων τους (Chung & Huang, 2021).

Ακόμη, ένας σημαντικός παράγοντας στις ταυτότητες των παιδιών και τους ρόλους που υιοθετούν τα παιδιά αποτελούν τα παιχνίδια. Τα παιδιά ενώ παίζουν αλληλεπιδρούν με άλλα παιδιά, και μέσα από το παιχνίδι αναπαριστούν διάφορους ρόλους και κοινωνικές καταστάσεις από την καθημερινότητα τους. Είναι ένας τρόπος να γνωρίζουν τον εαυτό τους και το περιβάλλον τους, να αναπτύσσουν πολλαπλές δεξιότητες και να εξερευνούν διαφορετικούς κοινωνικούς ρόλους (Μπίζμπου, 2024).

Στην προσχολική ηλικία μπορούμε να εντοπίσουμε ανάλογα με το φύλο του παιδιού διαφορές ως προς τη συμπεριφορά του στο παιχνίδι. Μπορούν να

εντοπιστούν αρκετά στερεότυπα τόσο κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού όσο και στις προτιμήσεις των παιδιών για τα παιχνίδια. Τα αγόρια συνήθως τους αρέσει να παίζουν με παιχνίδια όπως τουβλάκια και οχήματα, καθώς συνδέονται με ανδροκρατούμενες δραστηριότητες. Τα κορίτσια από την άλλη πλευρά επηρεαζόμενα από τα πρότυπα τους αρέσουν οι κούκλες. Υπάρχουν δραστηριότητες που φαίνονται ελκυστικές και για τα δύο φύλα όπως για παράδειγμα η ανάγνωση βιβλίων και οι κατασκευές (Ευαγγελινού, 2021).

Ακόμη, οι έμφυλες αναπαραστάσεις που εμπεριέχουν στερεότυπα, ασκούν επιρροή και στην επαγγελματική ζωή του ατόμου. Στερεότυπα άμεσα συνδεδεμένα με επαγγέλματα αποτελούν οι απόψεις ότι επαγγέλματα που συνδέονται με την παροχή βοήθειας και φροντίδας είναι για τις γυναίκες ενώ επαγγέλματα που συνδέονται με ηγεσία, τεχνικά θέματα είναι για τους άνδρες. Τα παραπάνω στερεότυπα αναπαράγονται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τα κινούμενα σχέδια, εκπαιδευτικά υλικά και τη λογοτεχνία (Μουσέρη, 2025).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

3.1. ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΦΥΛΟ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Οι μελέτες σχετικά με την ταυτότητα του φύλου στην προσχολική ηλικία στο ελληνικό συγκείμενο, τις έμφυλες αναπαραστάσεις και τα έμφυλα στερεότυπα φαίνεται να είναι περιορισμένες. Στη συνέχεια παρατίθενται οι έρευνες που εντοπίστηκαν και αποδελτιώθηκαν και παρουσιάζονται με αύξουσα χρονική κατάταξη.

Ξεκινώντας με την έρευνα της Ευαγγελινού, το 2021 διερευνήθηκαν οι απόψεις και πρακτικές τόσο των παιδιών ηλικίας 4-6 ετών όσο και των νηπιαγωγών για τις έμφυλες αναπαραστάσεις κατά το ελεύθερο και δομημένο παιχνίδι. Τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν στην έρευνα ήταν η ημιδομημένη συνέντευξη και η παρατήρηση κατά το ελεύθερο και δομημένο παιχνίδι. Συμμετείχαν στην έρευνα 19 μαθητές και μαθήτριες ηλικίας 4-6 ετών και 10 νηπιαγωγοί από όλη την χώρα. Η έρευνα έδειξε ότι τα παιδιά κατηγοριοποιούν τα παιχνίδια και σε αγορίστικα και κοριτσίστικα και επιθυμούσαν να παίζουν με αυτά που ήταν κοινωνικά αποδεκτό για το φύλο τους. Όσον αφορά τις νηπιαγωγούς, η έρευνα έδωσε ενθαρρυντικά στοιχεία καθώς οι νηπιαγωγοί αναγνωρίζουν ότι έχουν κάποια έμφυλα στερεότυπα και εντοπίζοντας τα προσπαθούν να τα αμβλύνουν. Η έρευνα της Ευαγγελινού έχει το αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό ότι συνέλεξε δείγματα και από τα παιδιά και από τους εκπαιδευτικούς.

Ακόμα μια έρευνα που διερευνά το παιχνίδι και τα έμφυλα στερεότυπα στο νηπιαγωγείο είναι η έρευνα της Πραντσίδου. Το 2021 μελετήθηκε κατά πόσο το περιβαλλοντικό παιχνίδι μπορεί να συμβάλλει στην εξομάλυνση των έμφυλων στερεότυπων στο νηπιαγωγείο. Η συγκεκριμένη έρευνα αποτελεί μια ανασκόπηση που συνέδεσε δύο πολύ ενδιαφέροντες άξονες, το περιβαλλοντικό παιχνίδι και τα έμφυλα στερεότυπα. Στο τέλος της εργασίας υπάρχουν προτάσεις δραστηριοτήτων που προσεγγίζονται από μια περιβαλλοντική και βαθιά κοινωνική σκοπιά.

Ένα άλλο εργαλείο που εξερευνήθηκε από την Κουτσαργιώτη το 2022 είναι η τέχνη. Στη συγκεκριμένη έρευνα διερευνήθηκε εάν η τέχνη μπορεί να συνδράμει στην

κατάρριψη κοινωνικών στερεοτύπων στην προσχολική ηλικία. Στόχος της ήταν έχοντας ως ερευνητικό δείγμα εκπαιδευτικούς προσχολικής ηλικίας, να εκφραστούν οι ιδέες τους, οι σκέψεις τους και τα συναισθήματά τους. Χρησιμοποιήθηκε η τεχνική της λήψης συνεντεύξεων και οι συμμετέχοντες ήταν 25 εκπαιδευτικοί της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης προσχολικής ηλικίας, ηλικίας 30 έως 60 ετών. Τα αποτελέσματά της έδειξαν ότι όλοι οι εκπαιδευτικοί τόνισαν τη σημαντικότητα της τέχνης στην εκπαίδευση και ότι μπορεί να συνδράμει στην κατάρριψη στερεοτύπων και προκατειλημμένων απόψεων. Φάνηκε η δυνατότητα της τέχνης να προσφέρει αλλαγές αναγνωρίστηκε περισσότερο από εκπαιδευτικούς νεαρότερης ηλικίας, ενώ οι μεγαλύτεροι σε ηλικία και εμπειρία εκπαιδευτικοί βλέπουν την τέχνη ως μια γενικότερη στάση και πολιτική.

Μια ακόμη έρευνα που μελέτησε τις απόψεις και πρακτικές των εκπαιδευτικών ήταν αυτή της Αποστολάκη, η οποία το 2023 μέσα από την θεματική ανάλυση έβγαλε το συμπέρασμα ότι αρκετοί εκπαιδευτικοί ασυνείδητα εκδηλώνουν στερεοτυπικές πρακτικές και συμπεριφορές, όπως ανέφερε στα συμπεράσματα της και η Ευαγγελινού στη δική της έρευνα. Προχωρώντας, στην Δεσποτάκη και στον Πέκη το 2024, προσέγγισαν τα έμφυλα στερεότυπα μέσα από μια βιβλιογραφική έρευνα εξερευνώντας την διαιώνιση των έμφυλων στερεότυπων, και την παρουσίαση προτάσεων για την κατάρριψη τους και την ενδυνάμωση της ισότητας των φύλων, δίνοντας έμφαση στην προσχολική ηλικία. Την ίδια χρονιά, η Μπίζμπου εξέτασε τον γλωσσικό σεξισμό και τις ταυτότητες στην προσχολική ηλικία συλλέγοντας δεδομένα από συνεντεύξεις παιδιών σε παιδική εκπομπή της κρατικής τηλεόρασης και τόνισε ότι υπήρχε γλωσσικός σεξισμός κάποιες φορές αναγνωρίσιμος αλλά και κάποιες φορές όχι τόσο εύκολα αναγνωρίσιμος.

Μια ακόμη εργασία που εξερεύνησε την γλώσσα και τους έμφυλους ρόλους της είναι η έρευνα της Τσουνή το 2024. Μέσα από την βιβλιογραφική ανασκόπηση εξετάστηκαν οι τρόποι παρουσίασης έμφυλων ρόλων στη λογοτεχνία συμπεραίνοντας ότι η λογοτεχνία μπορεί να αποτελέσει φορέας έμφυλων αντιλήψεων.

Ακόμη, η Πατσιατζή και ο Κόρακας, το 2024 διερεύνησαν το παιδικό παιχνίδι και τις έμφυλες διαστάσεις. Η έρευνά τους εξέτασε την ταυτότητα φύλου, τα έμφυλα στερεότυπα στην προσχολική ηλικία και εστίασαν στο παιχνίδι, που αποτελεί ένα θεμελιώδες μέσο εκμάθησης. Πρότειναν μια εκπαιδευτική μέθοδο που σχετίζεται με το παιχνίδι σε προσχολικές ηλικίες και εστίαζε στο να ενθαρρυνθούν τα παιδιά να ανακαλύψουν τον εαυτό τους πολύπλευρα και να ενδυναμωθούν προσωπικά και κοινωνικοσυναισθηματικά. Η μέθοδος συμπεριλάμβανε πρακτικές τεχνικές όπως για παράδειγμα την επαφή των παιδιών με παιχνίδια ανεξάρτητα από το φύλο τους και την προσέγγιση θεματικών με έμφυλους ρόλους (επαγγέλματα, συνήθειες) με ελευθερία και χωρίς περιορισμούς. Επιπλέον, συμπεριλάμβανε και λεκτικές τεχνικές όπως την χρήση πληθυντικού αριθμού: «Στην Ελένη της αρέσει να παίζει με το φορτηγό, στη Μαρία της αρέσει να παίζει με το φορτηγό, άρα στα κορίτσια που είναι στην εικόνα τους αρέσει να παίζουν με το φορτηγό», ώστε τα παιδιά να γενικεύσουν ένα παράδειγμα που βλέπουν και να μην το δουν ως εξαίρεση.

Φθάνοντας στο τέλος της βιβλιογραφικής ανασκόπησης για την Ελλάδα, οι έμφυλες διαστάσεις του παιχνιδιού σημειώθηκαν και στην έρευνα της Σταμάτογλου και της Παπαζαχαρίου το 2025, ενώ το ίδιο έτος η Μουσέρη έστρεψε το ενδιαφέρον της μελέτης της στην παιδική λογοτεχνία. Αξιοποιώντας την μέθοδο ανάλυσης περιεχομένου, εξέτασε τις έμφυλες αναπαραστάσεις στα κλασικά παραμύθια. Η συγκεκριμένη έρευνα κατέδειξε ότι οι ηρωίδες έχουν συνήθως ρόλους θύματος ή παροχής φροντίδας, ενώ οι ήρωες έχουν ρόλο εξουσίας.

3.2. ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΦΥΛΟ ΣΤΟ ΔΙΕΘΝΗ ΧΩΡΟ

Συνεχίζοντας, στον διεθνή χώρο, αξιοσημείωτο φαίνεται το εγχειρίδιο που δημιουργήθηκε στα πλαίσια του ευρωπαϊκού έργου BEE (BOOSTING GENDER EQUALITY) στο οποίο συμμετέχουν η Ιταλία, η Ρουμανία, η Λιθουανία και η Κύπρος. Το έργο αυτό είναι ένα εγχειρίδιο που σκοπεύει να ενθαρρύνει τις προσπάθειες των εκπαιδευτικών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση για μια κοινωνία με λιγότερους αποκλεισμούς και στερεότυπα που σχετίζονται με το φύλο. Λειτουργεί ως εργαλείο συμπεριλαμβάνοντας τόσο θεωρητικές αποσαφηνίσεις και γλωσσάρι όσο και σχέδια μαθήματος, και τρόπους αντιμετώπισης και παρέμβασης έμφυλων στερεοτύπων σε

μικρές ηλικίες στο σχολικό περιβάλλον. Μέσω αυτού του εργαλείου γίνεται η προσπάθεια να αξιοποιηθεί η εκπαίδευση προκειμένου να γίνουν κοινωνικές αλλαγές όσον αφορά τα έμφυλα στερεότυπα. Παράλληλα με τη δημιουργία και χρήση του εγχειριδίου, έγιναν και βιωματικές εκπαιδεύσεις σε εκπαιδευτικούς Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Χρηματοδοτήθηκε από το πρόγραμμα «Δικαιώματα, Ισότητα και Πολίτες» (Rights, Equality and Citizenship programme) της ΕΕ (2014-2020).

Επιπλέον, ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η έρευνα των Seitz, Lenhart και Rübsem που έγινε το 2020 στην Γερμανία, όπου διερευνά μέσα από την κοινωνικογνωστική θεωρία, κατά πόσο τα παιδιά μαθαίνουν τα έμφυλα στερεότυπα ενώ έρχονται σε επαφή με πληροφορίες που έχουν έμφυλο περιεχόμενο. Στο πρώτο πείραμα συμμετείχαν 40 παιδιά ηλικίας 3-6 ετών, που άκουγαν ιστορίες είτε με έναν ήρωα που είχε φύλο χωρίς έμφυλο περιεχόμενο, είτε έναν ουδέτερο σε φύλο ήρωα με έμφυλο περιεχόμενο.

Στο δεύτερο πείραμα, το ίδιο δείγμα παιδιών άκουσαν ιστορίες με στερεοτυπικό περιεχόμενο. Η έρευνα κατέδειξε ότι τα παιδιά επηρεαζόταν και από το φύλο του ήρωα και από το έμφυλο περιεχόμενο από το περιβάλλον, ωστόσο η επιρροή του φύλου του ήρωα φάνηκε να ήταν πιο έντονη. Επίσης τα παιδιά φάνηκε να δίνουν μεγαλύτερη έμφαση σε πληροφορίες που δεν ήξεραν όταν ο ήρωας είχε το ίδιο φύλο με το δικό τους.

Προχωρώντας με τον Li, το 2025 στην πολιτεία Ιντιάνα των Η.Π.Α. μελέτησε μέσα από το άρθρο του, το ρόλο των έμφυλων στερεότυπων στη διαμόρφωση της έμφυλης ταυτότητας στην πρώιμη παιδική ηλικία. Στο τέλος, τόνισε την ανάγκη έμφυλης ισότητας και συμπερίληψης μέσα από ρεαλιστικές παρεμβάσεις στις σχολικές τάξεις, στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, στα προγράμματα γονέων.

Τέλος, το 2024 έγινε έρευνα για την επίδραση των ουδέτερων ως προς το φύλο δραστηριοτήτων σε έμφυλα στερεότυπα στην προσχολική ηλικία από τους Gülçizcek & Tantekin Erden. Το δείγμα της έρευνας αποτελούσαν 53 παιδιά και 102 γονείς από το Καραμάν στην Τουρκία. Η έρευνα έδειξε ότι τα παιδιά προσχολικής

ηλικίας είχαν έμφυλα στερεότυπα όμως οι ουδέτερες ως προς το φύλο δραστηριότητες λειτούργησαν βοηθητικά ως προς την άμβλυση των στερεοτύπων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η ΕΡΕΥΝΑ

4.1. ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

Από την βιβλιογραφική ανασκόπηση μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι ενώ υπάρχει αρκετή ποικιλομορφία στις έρευνες για την ταυτότητα φύλου και τα έμφυλα στερεότυπα, δεν υπάρχουν αρκετές έρευνες για τις έμφυλες αναπαραστάσεις και με ποιον τρόπο αυτές αναπαραγάγουν έμφυλα στερεότυπα στην προσχολική ηλικία. Επιπλέον, αρκετές έρευνες είναι βιβλιογραφικές, γεγονός που δείχνει την έλλειψη επαρκών δεδομένων, που οδηγεί παράλληλα και στην έλλειψη στοχευμένων εκπαιδευτικών παρεμβάσεων με τα κατάλληλα εργαλεία. Ακόμα, παρατηρώντας και τα Προγράμματα Σπουδών για την Προσχολική Εκπαίδευση τόσο του 2022 όσον και των προηγούμενων χρόνων φαίνεται να είναι ελλιπή σε σχεδιασμούς που αφορούν το φύλο και τα στερεότυπα.

Τα παιδιά σύμφωνα με την τρέχουσα βιβλιογραφία διαπιστώνεται ότι διαμορφώνουν και να αναπτύσσουν την ταυτότητα φύλου τους από την προσχολική ηλικία, όπου έρχονται σε επαφή με πολλά κοινωνικά περιβάλλοντα. Η ηλικία αυτή αποτελεί μια κρίσιμη περίοδο των παιδιών για τη διαμόρφωση της ταυτότητάς τους, της θετικής αυτό-εικόνας τους, του τρόπου που αλληλεπιδρούν με το περιβάλλον και με τους γύρω τους. Η εξέλιξη της ταυτότητάς τους είναι ένας τρόπος να νιώσουν κομμάτι της κοινωνίας, και παράλληλα να νιώσουν άτομα με χαρακτηριστικά τα οποία είναι μοναδικά (Δεσποτάκη & Πέκης, 2024).

Κατόπιν των ανωτέρω, η παρούσα εργασία εστιάζει στον σχεδιασμό ενός εκπαιδευτικού προγράμματος που να εξερευνά τους τρόπους με τους οποίους εκφράζεται και διαμορφώνεται η ταυτότητα φύλου στην προσχολική ηλικία, πώς παρουσιάζονται οι έμφυλες αναπαραστάσεις και εάν ανιχνεύονται έμφυλα στερεότυπα. Το πρόγραμμα σχεδιάστηκε με στόχο να παρατηρήσει τη σχέση που έχουν τα παιδιά προσχολικής ηλικίας με το φύλο και τις επιρροές που δέχονται από τα περιβάλλοντα και ερεθίσματα, να αξιολογηθεί εάν ήταν κατάλληλο και με ποιους τρόπους μπορεί να αξιοποιηθεί μελλοντικά, και τέλος να προσφέρει περισσότερα ερευνητικά δεδομένα για μελλοντικές έρευνες στην προσχολική ηλικία.

4.2. ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Σκοπός της παρούσας έρευνας δράσης είναι να διερευνήσει την ταυτότητα του φύλου και τις έμφυλες αναπαραστάσεις στην προσχολική ηλικία. Τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν ήταν τα ακόλουθα:

1. Πώς εκφράζεται η ταυτότητα φύλου κατά την προσχολική ηλικία;
2. Πώς παρουσιάζονται οι έμφυλες αναπαραστάσεις κατά την προσχολική ηλικία;
3. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα που σχεδιάστηκε ήταν κατάλληλο για την ανίχνευση των έμφυλων στερεοτύπων στην προσχολική ηλικία;

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

5.1. ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ: Η ΕΡΕΥΝΑ ΔΡΑΣΗΣ

Ως γενικό μεθοδολογικό πλαίσιο στην ποιοτική έρευνα θεωρήθηκε πιο κατάλληλη η έρευνα δράσης. Η έρευνα δράσης αποτελεί ένα είδος αναστοχαστικής έρευνας, η οποία έχει στόχο να βοηθήσει στην βαθύτερη κατανόηση εκπαιδευτικών πρακτικών και παράλληλα να τις βελτιώσει. Βασικοί της στόχοι είναι να υπάρχει ενεργή συμμετοχή τόσο του εκπαιδευτικού όσο και των μαθητών, μειώνοντας τον διαχωρισμό της έρευνας με «υποκείμενο» και «αντικείμενο». Ο εκπαιδευτικός βρίσκεται σε ένα φυσικό περιβάλλον (Ευσταθίου, 2008) όπου επικοινωνεί, δρα, και συσχετίζεται με το συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο και τις σχέσεις που το δομούν. Ο χαρακτήρας της έρευνας δράσης είναι διαδραστικός και κοινωνικός (Τσιώλης, 2018).

Επίσης, έχει ως θεμελιώδες στόχο να καλλιεργήσει στον εκπαιδευτικό τη στάση να βελτιώνεται, να λειτουργεί αναστοχαστικά στις παρεμβάσεις του, να συζητά και έτσι μακροπρόθεσμα να εξελίσσεται. Δηλαδή, είναι κριτική και μετασχηματιστική διότι στοχεύει να βοηθήσει τον ερευνητή-εκπαιδευτικό να δει τον ρόλο του, τις μεθόδους και τις πρακτικές συνολικά και να τις εξελίξει. Παράλληλα, βοηθά την εκπαιδευτική διαδικασία να είναι στραμμένη και προς το μέλλον, έχοντας την πρόθεση να αντιμετωπιστούν προβλήματα που έρχεται σε επαφή καθημερινά ο εκπαιδευτικός (Ευσταθίου, 2008). Βασικός στόχος της έρευνας δράσης είναι να βελτιώσει την ποιότητα της εκπαιδευτικής διαδικασίας, και όχι να λειτουργήσει ελεγκτικά. Η παρατήρηση των σημείων που υπάρχουν ελλείψεις και αδυναμίες λειτουργεί ως βάση ώστε να δημιουργηθούν σε βάθος χρόνου σχέδια δράσης από όλη τη σχολική κοινότητα (Βεκρής, 2018).

Κλείνοντας, η έρευνα δράσης είναι συμμετοχική και συνεργατική, καθώς τα άτομα που συμμετέχουν στην ερευνητική διαδικασία βρίσκονται σε διάλογο και επικοινωνούν. Κατά τη διάρκεια της έρευνας δράσης, δεν υπάρχει διαχωρισμός ανάμεσα στην έρευνα και στην δράση διότι η έρευνα είναι η δράση και η εκπαιδευτική διαδικασία είναι η κύρια βάση της. Η ομάδα αλληλεπιδρά ισότιμα, δημιουργώντας μια συνομιλία. Οπότε, το άτομο που υλοποιεί την έρευνα έχει δύο

ρόλους, και αυτόν του εκπαιδευτικού και αυτόν του ερευνητή, εξουδετερώνοντας έτσι το χάσμα ανάμεσα στους δύο ρόλους (Ευσταθίου, 2008). Ο ερευνητής έρχεται σε επαφή με τους τρόπους που οι συμμετέχοντες νοηματοδοτούν το περιβάλλον τους και βλέπουν τον κόσμο, μέσα από τις προσωπικές τους ιστορίες και βιώματα (Τσιώλης, 2018).

Η έρευνα δράσης θεωρήθηκε η πιο κατάλληλη καθώς η παρούσα έρευνα επιθυμεί να διερευνήσει την ταυτότητα φύλου και τις έμφυλες αναπαραστάσεις μέσα από τη δημιουργία ενός σχεδιασμού ο οποίος θα μπορεί να αξιοποιηθεί προκειμένου να βελτιώσει τις πρακτικές των εκπαιδευτικών. Η έρευνα δράσης επιτρέπει στον ερευνητή να δημιουργεί μια κοινή δράση μαζί με τα παιδιά, και να προσεγγίζεται η έρευνα ως μια κοινωνική διαδικασία.

Στη συγκεκριμένη έρευνα λόγω της αλληλεπίδρασης με διάφορα παιχνίδια και με κοινωνικούς ρόλους όπως τα επαγγέλματα θεωρήθηκε πιο κατάλληλη η έρευνα δράσης ώστε μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία που είναι «ζωντανή», τα παιδιά να μπορούν να απαντούν αυθόρμητα, φυσικά, μέσα από αξιοποίηση δημιουργικών εργαλείων. Έτσι, ο ερευνητής αποτελεί κομμάτι της ερευνητικής διαδικασίας, εμπυχώνει τις δραστηριότητες και αλληλεπιδρά ενεργά με τα παιδιά κατά τη υλοποίηση του σχεδιασμού.

5.2. ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΞΙΟΠΙΣΤΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η αξιοπιστία και η εγκυρότητα είναι βασικά χαρακτηριστικά για να αξιολογηθεί η ποιότητα της ποιοτικής έρευνας. Η ποιοτική έρευνα σε αντίθεση με την ποσοτική αντιμετωπίζει κάποιες παραπάνω προκλήσεις καθώς τα δεδομένα δεν είναι αριθμητικά και υπάρχουν πολλές διαφοροποιήσεις στο μεθοδολογικό πλαίσιο.

Στην έρευνα δράσης ένας από τους τρόπους που μπορεί να αξιολογηθεί η έρευνα είναι η αυθεντικότητα. Μερικά θεμελιώδη στοιχεία της αυθεντικότητας είναι η αμεροληψία, δηλαδή να παρουσιάζονται οι απόψεις της έρευνας με αμεροληψία και η οντολογική αυθεντικότητα, όπου η έρευνα προσφέρει καλύτερη κατανόηση του κοινωνικού πλαισίου που μελετά. Επιπλέον, χρειάζεται να είναι κατανοητές οι διαφορετικές ιδέες και απόψεις που παρουσιάζονται και τα μέλη της έρευνας να

δρουν ενεργά. Μια ακόμα σημαντική μέθοδος αξιοπιστίας και εγκυρότητας της έρευνας είναι ο αναστοχασμός, η λεπτομερής περιγραφή συλλογής δεδομένων, η εξήγηση των αποτελεσμάτων, και λεπτομερή ερμηνεία των δεδομένων (Ντάγκα, 2024).

Στη παρούσα έρευνα η αξιοπιστία και η εγκυρότητα μπορεί να εξασφαλιστεί μέσα από τις αρχές της αυθεντικότητας καθώς επιδιώκεται να υπάρχει αμεροληψία και φαίνεται να υπάρχει μεγαλύτερη εμπάθунση και κατά επέκταση κατανόηση στο κοινωνικό πλαίσιο του νηπιαγωγείου. Ακόμη, κατά τη διάρκεια της έρευνας είναι προτεραιότητα να παρουσιάζονται και ακούγονται όλες οι απόψεις, ιδέες και γνώσεις των παιδιών. Τέλος, σε μια έρευνα δράσης που η ερευνήτρια αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της και προσπαθεί να δημιουργήσει συνθήκες ανοιχτού διαλόγου με τα παιδιά, υπάρχει ιδιαίτερη ενθάρρυνση ώστε τα παιδιά να συμμετέχουν ενεργά.

Κλείνοντας, η έρευνα πρόκειται να έχει αναστοχαστικό χαρακτήρα μέσα από τις συζητήσεις με τα παιδιά, και τη συνεχή ανατροφοδότηση τους. Σε συνδυασμό με την αναλυτική περιγραφή δεδομένων, την ερμηνεία τους και την ενδεδειγμένη παρουσίαση των αποτελεσμάτων, η έρευνα φαίνεται να αποτελέσει έγκυρη και αξιόπιστη.

5.3. ΣΥΛΛΟΓΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Για τη συλλογή δεδομένων στη παρούσα έρευνα επιλέγεται η συμμετοχική παρατήρηση μέσα στη σχολική τάξη, η ημιδομημένη συνέντευξη στην ολομέλεια της τάξης, οι ημιδομημένες συζητήσεις με ανοιχτές ερωτήσεις και η αξιοποίηση της ζωγραφικής ως ερευνητικό εργαλείο.

Πιο συγκεκριμένα, σε όλες τις δραστηριότητες παίζει σημαντικό ρόλο στη συλλογή δεδομένων η συμμετοχική παρατήρηση, όπου η ερευνήτρια παρατηρεί τις αλληλεπιδράσεις στο παρόν κοινωνικό περιβάλλον που αποτελεί η σχολική τάξη. Παρατηρούνται οι συμμετοχές των παιδιών και με ποιον τρόπο εμπλέκονται στις δραστηριότητες, οι λεκτικές τους απαντήσεις ή η μη λεκτικές τους εκφράσεις (χειρονομίες, στάση σώματος). Οι παρατηρήσεις αυτές σημειώνονται σε προσωπικές σημειώσεις της ερευνήτριας κατά τη διάρκεια όλων των δραστηριοτήτων. Η

συμμετοχική παρατήρηση επιτρέπει στον ερευνητή να αποκτά μια πολύπλευρη οπτική, ερχόμενος σε επαφή με τις συμπεριφορές και προσωπικότητες των ατόμων που συμμετέχουν στην έρευνα (Κωφίδου, 2022).

Εστιάζοντας στην πρώτη δραστηριότητα, λόγω της έρευνας δράσης αλλά και της μικρής ηλικίας των παιδιών επιλέγεται να συλλεχθούν δεδομένα μέσα από την ημιδομημένη συνέντευξη σε ομαδικό πλαίσιο. Η ανοιχτή/ μη δομημένη συνέντευξη αποτελεί συχνά τρόπο συλλογής δεδομένων σε έρευνα δράσης καθώς εναρμονίζεται με τις αρχές της, δίνοντας τον «χώρο» στην ουσιαστική επικοινωνία, στην αφήγηση και τον διάλογο (Τσιώλης, 2018). Τα δεδομένα που συλλέγονται είναι οι αυθόρμητες απαντήσεις που αποτυπώνουν αντιλήψεις και προϋπάρχουσες γνώσεις των παιδιών και στάσεις απέναντι στα επαγγέλματα και το φύλο. Η ερευνήτρια παρουσιάζει στην ολομέλεια διάφορα αντικείμενα που συνδέονται με τα επαγγέλματα και σε κάθε αντικείμενο γίνονται οι ερωτήσεις:

1. «Τι είναι αυτό;»
2. «Πού βρίσκουμε αυτό το αντικείμενο;», «
3. «Ποιος άνθρωπος θα μπορούσε να το χρησιμοποιεί;»
4. «Δείξε μας πώς θα το χρησιμοποιούσες στο επάγγελμα...».
5. «Πώς θα ήταν μια μέρα στη δουλειά;»
6. «Φαντάζεσαι ένα αγόρι ή κορίτσι να κάνει αυτό το επάγγελμα; Γιατί;»
7. «Μπορεί και ένα κορίτσι/αγόρι να κάνει αυτό το επάγγελμα;».

Οι ερωτήσεις 1,2,3 συνδέονται με τον άξονα «Τι, Πού, Ποιος / αντικείμενο, μέρος, πρόσωπο» και αποτελούν μια πρώτη επαφή και γνωριμία με το αντικείμενο, ώστε να ανακαλέσει το παιδί προηγούμενες γνώσεις σε σχέση με αυτό. Οι ερωτήσεις 4,5 εστιάζουν στο «Πώς/χρήση αντικειμένου» επομένως τα παιδιά βρίσκονται στη θέση να σκεφτούν επαγγέλματα, ρόλους, χρησιμότητα του αντικειμένου. Τέλος οι ερωτήσεις 6 και 7 αφορούν το φύλο, με την 6 να ανιχνεύει σε ποιο φύλο φανταζόταν το παιδί το άτομο που σκεφτόταν στις προηγούμενες ερωτήσεις ενώ στην ερώτηση 7

γίνεται μια προσπάθεια ανίχνευσης κατά πόσο το φύλο επηρεάζει τις δράσεις του ατόμου που σκέφτεται το παιδί.

Κατά τη διάρκεια της δραστηριότητας βρίσκονται στο πάτωμα στο κέντρο του χώρου δύο χαρτόνια με ζωγραφισμένα τα αντικείμενα σε συνεφάκια. Η ερευνήτρια καταγράφει τις απαντήσεις των παιδιών με βελάκια γύρω από τα αντικείμενα κατά τη διάρκεια της δράσης. Παράλληλα, στη συγκεκριμένη δραστηριότητα παρατηρείται ο τρόπος που τα παιδιά αλληλεπιδρούν με τα αντικείμενα μέσα από την αφήγηση τους και τη μη λεκτική επαφή μαζί τους.

Σε συνδυασμό με την ημιδομημένη συνέντευξη, η εξερεύνηση των αντικειμένων θεωρήθηκε κατάλληλη για την παρούσα έρευνα καθώς τα αντικείμενα συσχετίζονται άμεσα με την εμπειρία του κάθε ατόμου. Δημιουργείται σύμφωνα με τη Χολέβα (2021) μια «βιωματική συναλλαγή» ανάμεσα στο άτομο και στο αντικείμενο, που μπορεί αποκαλύψει εσωτερικά νοήματα και ζητήματα ταυτότητας, όπως για παράδειγμα προσωπικές και οικογενειακές ιστορίες και ρόλους. Δίνεται η δυνατότητα στον ερευνητή να έρθει στον κόσμο των παιδιών και να δει τις αντιλήψεις των παιδιών για την ταυτότητά τους (Ευαγγελινού, 2021).

Εστιάζοντας λοιπόν στην δεύτερη δραστηριότητα, τα δεδομένα συλλέγονται από την συμμετοχική παρατήρηση καθώς τα παιδιά καλούνται να παίξουν ελεύθερα με ένα παιχνίδι που έχουν παίξει λιγότερο. Στην αρχή της δραστηριότητας και στο τέλος της γίνεται ημιδομημένη συζήτηση, η οποία θεωρήθηκε κατάλληλη καθώς δίνεται στα παιδιά ο χρόνος να σκεφτούν και να εκφράσουν με ποια παιχνίδια από όσα βλέπουν έχουν παίξει περισσότερο και με ποιο λιγότερο και για ποιους λόγους.

Στη συνέχεια ζητάμε από κάθε παιδί να διαλέξουν ένα παιχνίδι που έχουν παίξει λιγότερο και συνήθως «δεν προτιμούν» και να παίξουν με αυτό για 2-3 λεπτά. Κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού η ερευνήτρια παρατηρεί τα παιδιά και τον τρόπο που παίζουν, αλληλεπιδρούν και συνεργάζονται τόσο με τα παιχνίδια όσο και με τους συμμαθητές τους. Στο τέλος της δραστηριότητας γίνεται ξανά μια ημιδομημένη συζήτηση με ανοιχτές ερωτήσεις, που λειτουργεί αναστοχαστικά και

επικεντρώνεται στο αν επέλεξαν το παιχνίδι που έχουν παίξει λιγότερο, πώς τους φάνηκε.

Στην τρίτη και τελευταία δραστηριότητα, η ζωγραφική χρησιμοποιείται ως ερευνητικό εργαλείο και τρόπος συλλογής δεδομένων. Τα παιδιά καλούνται να αναπαραστήσουν οπτικά ζωγραφίζοντας στην πρώτη ζωγραφιά έναν ήρωα ή ηρωίδα της επιλογής τους. Τα παιδιά περιγράφουν αυτό που ζωγράρισαν στην ερευνήτρια και σημειώνεται στη ζωγραφιά τους. Στη πρώτη ζωγραφιά η ερευνήτρια κατά την ανάλυση των δεδομένων εντοπίζει τα χαρακτηριστικά των ηρώων και τους ρόλους που αποτυπώνονται.

Στη συνέχεια, γίνεται μια ημιδομημένη συζήτηση όπου τα παιδιά ρωτιούνται «Μπορεί ο ήρωας να φροντίζει;», «Μπορεί μια ηρωίδα να είναι δυνατή;» και συνέχεια ακολουθεί μια δεύτερη ζωγραφιά, η οποία συγκρίνεται με την πρώτη, παρατηρείται εάν υπάρχει κάποια μετατόπιση, και πώς αποτυπώνεται. Σημαντικό ρόλο παίζει η προφορική παρουσίαση της ζωγραφιάς του κάθε παιδιού από το ίδιο το παιδί, καθώς μπορεί να δώσει σημαντικά δεδομένα για τις επιλογές που έκαναν στη ζωγραφιά τους και τα νοήματα πίσω από αυτήν.

Τα παιδιά βρισκόμενα στον χώρο της τάξης τους κατά τη διάρκεια της μελέτης βρίσκονται σε έναν χώρο οικείο στον οποίο νιώθουν ασφάλεια. Αυτή η συνθήκη μειώνει τυχόν συναισθήματα αβεβαιότητας, και ενθαρρύνει τα παιδιά να εκφραστούν πιο αυθόρμητα κατά τη διάρκεια των ημιδομημένων συνεντεύξεων και συζητήσεων (Ευαγγελινού, 2021). Η επιλογή των παραπάνω ερευνητικών εργαλείων σε συνδυασμό με τον παιγνιώδη και δημιουργικό χαρακτήρα του σχεδιασμού του προγράμματος δίνουν το «χώρο» να δημιουργηθεί ένα κλίμα εμπιστοσύνης, αποδοχής και ταυτόχρονα εξερεύνησης.

5.4. ΠΕΡΙΓΡΑΜΜΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η παρούσα έρευνα πραγματοποιήθηκε σε πραγματικές συνθήκες τάξης σε Νηπιαγωγείο των Νοτίων Προαστίων στην Αθήνα με σκοπό να διερευνηθεί η ταυτότητα φύλου και οι έμφυλες αναπαραστάσεις σε παιδιά προσχολικής ηλικίας. Η ερευνήτρια αλληλεπιδρούσε με τα παιδιά καθώς είχε τον ρόλο του ερευνητή και του

εκπαιδευτικού κατά τη διάρκεια της υλοποίησης. Τα παιδιά κατά τη διάρκεια του προγράμματος συνεργάστηκαν ως ολομέλεια και σε ομάδες τριών και τεσσάρων ατόμων.

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα υλοποιήθηκε σε διδακτικές ώρες που προβλέπονται οι οργανωμένες δραστηριότητες στο ολόημερο. Πριν από την έναρξη του προγράμματος έγιναν δύο παιχνίδια γνωριμίας προκειμένου τα παιδιά να εξοικειωθούν και να γνωριστούν με την ερευνήτρια και η ερευνήτρια να έρθει σε επαφή με το δυναμικό της ομάδας. Και τα δύο παιχνίδια φάνηκε να βοήθησαν στο να δημιουργηθεί ένα οικείο κλίμα ανάμεσα στα παιδιά και την ερευνήτρια παρατηρώντας την ενεργή συμμετοχή των παιδιών και την επιθυμία τους να γνωριστούν περισσότερο με την ερευνήτρια. Στη συνέχεια, τα παιδιά έφαγαν το μεσημεριανό τους, και βγήκαν έξω στην αυλή για ελεύθερο παιχνίδι.

Στη συνέχεια, υλοποιήθηκε η 1^η δραστηριότητα ανίχνευσης μέσα από την αλληλεπίδραση των παιδιών με αντικείμενα που συνδέονται με επαγγέλματα και ρόλους. Ακολούθησε η δραστηριότητα Διδασκαλίας/παρέμβασης όπου τα παιδιά ήρθαν σε επαφή με διάφορα παιχνίδια και έπαιξαν ελεύθερα και έπειτα η 3^η δραστηριότητα Διδασκαλίας/παρέμβασης που τα παιδιά ζωγράφισαν δύο διαφορετικές εκδοχές ενός ήρωα της αρέσκειας τους. Το πρόγραμμα προσεγγίστηκε μέσα από τη βιωματικότητα, το παιχνίδι και την ζωγραφική τέχνη σε ένα περιβάλλον ασφάλειας και αποδοχής.

5.5. ΤΟ ΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Για την υλοποίηση της παρούσας έρευνας και κατά επέκταση την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων θεωρήθηκε κατάλληλο να επιλεγθεί δείγμα παιδιών προσχολικής ηλικίας. Στην ερευνητική διαδικασία της παρούσας έρευνας συμμετείχαν 12 παιδιά, 3 προνηπιακής και 9 νηπιακής ηλικίας. Από αυτά τα 7 ήταν αγόρια και τα 5 κορίτσια και ήταν εγγεγραμμένα στο ολόημερο τμήμα του σχολείου. Το δείγμα επιλέχθηκε με βάση τις δηλώσεις των γονέων και κηδεμόνων που επέτρεψαν τη συμμετοχή των παιδιών στην έρευνα καθώς έγιναν όλες οι απαιτούμενες ενέργειες για τη διεξαγωγή της έρευνας. Τέλος, μέσα από τις

αφηγήσεις των παιδιών κατά τη διάρκεια της υλοποίησης φάνηκε ότι υπήρχαν μαθητές με μεταναστευτικό ή προσφυγικό υπόβαθρο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Η ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

6.1. ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

6.1.1. ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Το πρόγραμμα αρχίζει με ένα σεντούκι που έρχεται ως επισκέπτης στην τάξη. Στην αρχή το σεντούκι παρουσιάζει αντικείμενα που συνδέονται με επαγγέλματα. Στη συνέχεια, μέσα από το σεντούκι ξεπροβάλλουν παιχνίδια που θέλει να τα δείξει στα παιδιά και να παίξουν με αυτά. Αφού το σεντούκι γνώρισε τα παιδιά, θέλει να κρατήσει από τα παιδιά μια αναμνηστική ζωγραφιά, στην οποία θα υπάρχει ένας ήρωας τους. Όμως, πόσες πλευρές έχει ένας ήρωας; Εάν τον ζωγραφίσω και «κάπως αλλιώς;»

6.1.2. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ 1^{ΗΣ} ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΜΕ ΤΙΤΛΟ: «Το σεντούκι των ρόλων»

ΘΕΜΑΤΙΚΟ ΠΕΔΙΟ: Παιδί και Επικοινωνία

ΣΤΟΧΟΣ: να ανιχνευτούν και να καταγραφούν οι ιδέες των παιδιών και οι νοητικές τους αναπαραστάσεις σε συνάρτηση με τα επαγγέλματα και τους ρόλους, μέσω καθοδηγημένων ερωτήσεων

ΕΙΔΟΣ: Δραστηριότητα ανίχνευσης. Βιωματική αναπαράσταση των ρόλων.

ΥΛΙΚΑ: σεντούκι, καπέλο πυροσβέστη, τηλέφωνο, ιατρική ποδιά, στηθοσκόπιο, σφυρί, κατσαβίδι, πανάκι καθαρισμού, σκουπάκι, αχλάδι, πορτοκάλι, αυγοδάρτης, καπέλο σεφ, μουσικό ξυλάκι με κουδουνάκια, μεγεθυντικός φακός, σκυλάκι λούτρινο, μωρό κούκλα, πινέλο ζωγραφικής, λουλούδια

ΠΡΟΒΛΕΠΟΜΕΝΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ: 10-15 λεπτά

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ:

Η ερευνήτρια πριν από την υλοποίηση της δραστηριότητας έχει τοποθετήσει μέσα σε ένα σεντούκι διάφορα αντικείμενα που συνδέονται με επαγγέλματα.

Συγκεντρώνουμε τα παιδιά στη γωνιά της παρεούλα και η ερευνήτρια ξεκινά παρουσιάζοντας το σεντούκι στα παιδιά ως ένας φίλος που ήρθε να μας γνωρίσει

στην τάξη και να μας παρουσιάσει όλα αυτά τα αντικείμενα από διάφορα επαγγέλματα. Ένα παιδί τη φορά σηκώνεται και τραβάει ένα αντικείμενο από το σεντούκι. Η ερευνήτρια κάνει ερωτήσεις: «Τι είναι αυτό;», «Πού βρίσκουμε αυτό το αντικείμενο;», «Ποιος άνθρωπος θα μπορούσε να το χρησιμοποιεί;», «Δείξε μας πώς θα το χρησιμοποιούσες στο επάγγελμα...». Προσπαθεί να αναπαραστήσει μια δράση του επαγγέλματος χρησιμοποιώντας αυτό το αντικείμενο: «Πώς θα ήταν μια μέρα στη δουλειά;». Στη συνέχεια η ερευνήτρια ρωτάει «Φαντάζεσαι ένα αγόρι ή κορίτσι να κάνει αυτό το επάγγελμα;», «Μπορεί και ένα κορίτσι/αγόρι να κάνει αυτό το επάγγελμα;».

Στο κέντρο του χώρου υπάρχουν δύο χαρτόνια με ζωγραφισμένα τα αντικείμενα σε συννεφάκια. Η ερευνήτρια καταγράφει τις απαντήσεις των παιδιών με βελόκια γύρω από τα αντικείμενα κατά τη διάρκεια της δράσης. Η δραστηριότητα ολοκληρώνεται όταν όλα τα παιδιά έχουν τραβήξει ένα αντικείμενο από το σεντούκι.

6.1.3. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ 2^{ΗΣ} ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΜΕ ΤΙΤΛΟ: «Με τι να παίξω;»

ΘΕΜΑΤΙΚΟ ΠΕΔΙΟ: Παιδί, Εαυτός και Κοινωνία

ΣΤΟΧΟΣ: Να αναπτύξουν στάσεις ευελιξίας και ανοιχτότητας, δοκιμάζοντας νέους ρόλους και τρόπους παιχνιδιού.

ΣΤΟΧΟΣ: Να αναγνωρίζουν, εκφράζουν και αιτιολογούν τις προσωπικές τους προτιμήσεις στο παιχνίδι και να τις αιτιολογούν.

ΕΙΔΟΣ: Δραστηριότητα Διδασκαλίας/Παρέμβασης. Πειραματισμός με διαφορετικές μορφές παιχνιδιών. Μέσα από την επιλογή του παιχνιδιού και της αλληλεπίδρασης με αυτό παρατηρούνται πιθανές στερεοτυπικές εγγραφές των παιδιών.

ΥΛΙΚΑ: σεντούκι, κούκλες, είδη κουζίνας, παιδικό βαλιτσάκι γιατρού, αυτοκινητάκια, πλαστικά εργαλεία, σφηνώματα

ΠΡΟΒΛΕΠΟΜΕΝΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ: 15-20 λεπτά

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ:

Η ερευνήτρια έχει τοποθετήσει μέσα στο σεντούκι διάφορα παιχνίδια.

Συγκεντρώνουμε τα παιδιά στη γωνιά της παρεούλας και η ερευνήτρια επαναφέρει στη συζήτηση το σεντούκι που γνώρισαν στην προηγούμενη δραστηριότητα: «Το σεντούκι λοιπόν που γνώρισαμε πριν, ενθουσιάστηκε πάρα πολύ που μας γνώρισε και τώρα θέλει να μας δείξει κάποια από τα παιχνίδια του...». Η ερευνήτρια βγάζει από το σεντούκι τα παιχνίδια και τα τοποθετεί στο κέντρο της γωνιάς της παρεούλας.

Γίνεται μια συζήτηση όπου η ερευνήτρια κάνει ερωτήσεις: «Με ποιο παιχνίδι από όσα βλέπεις έχεις παίξει περισσότερο και με ποιο λιγότερο;», «Γιατί;», «Ποιο παιδί μπορεί να παίξει με ποιο παιχνίδι;». Δίνεται ο χώρος σε όλα τα παιδιά να απαντήσουν, και να ακούσουν τις απαντήσεις των φίλων τους. Στη συνέχεια ζητάμε από κάθε παιδί να διαλέξουν ένα παιχνίδι που έχουν παίξει λιγότερο και συνήθως «δεν προτιμούν» και να παίξουν με αυτό για 2-3 λεπτά. Στη συνέχεια τα παιχνίδια επιστρέφονται στο σεντούκι, και γίνεται συζήτηση: «Πώς ήταν;», «Τι σου άρεσε;».

6.1.4.ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ 3^{ης} ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΜΕ ΤΙΤΛΟ: «Ζωγραφίζω έναν ήρωα...αλλιώς!»

ΘΕΜΑΤΙΚΟ ΠΕΔΙΟ: Παιδί, Δημιουργία και Έκφραση

ΣΤΟΧΟΣ: Να αναπαραστήσουν τις μορφές ενός ήρωα μέσα από την ζωγραφική

ΘΕΜΑΤΙΚΟ ΠΕΔΙΟ: Παιδί και Επικοινωνία

ΣΤΟΧΟΣ: Να εξερευνήσουν εναλλακτικούς ρόλους και χαρακτηριστικά ηρώων, πέρα από στερεοτυπικές αναπαραστάσεις

ΘΕΜΑΤΙΚΟ ΠΕΔΙΟ: Παιδί, Εαυτός και Κοινωνία

ΣΤΟΧΟΣ: Να αναγνωρίζουν ότι έννοιες όπως η δύναμη και η φροντίδα μπορούν να συνυπάρχουν ως χαρακτηριστικά σε ήρωες/ρόλους

ΕΙΔΟΣ: Δραστηριότητα Διδασκαλίας\Παρέμβασης. Τα παιδιά εξερευνούν τις πολλές μορφές και ταυτότητες ενός ήρωα.

ΥΛΙΚΑ: σεντούκι, χαρτιά Α4 διπλάσια από τον αριθμό των παιδιών, μαρκαδόροι

ΠΡΟΒΛΕΠΟΜΕΝΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ: 20-25 λεπτά

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ:

Η ερευνήτρια έχει τοποθετήσει μέσα στο σεντούκι μαρκαδόρους και χαρτιά λευκά Α4.

Συγκεντρώνουμε τα παιδιά στη γωνιά της παρεούλας και η ερευνήτρια ξεκινά: «Το σεντούκι λοιπόν τώρα που μας γνώρισε περισσότερο, θέλει να κρατήσει από εμάς μια αναμνηστική ζωγραφιά, στην οποία θα ζωγραφίσουμε έναν ήρωα, όποιο θέλουμε εμείς». Η ερευνήτρια βγάζει από το σεντούκι τους μαρκαδόρους και τα χαρτιά και τα παιδιά ζωγραφίζουν όποιο ήρωα θέλουν. Μόλις το κάθε παιδί ολοκληρώνει τη ζωγραφιά του, η ερευνήτρια πλησιάζει στο παιδί και σημειώνει από κάτω με μολύβι ποιος είναι ο ήρωας στη ζωγραφιά.

Τα παιδιά συγκεντρώνονται στην παρεούλα, και ακολουθούν ερωτήσεις όπως: «Μπορεί ο ήρωας μου να φροντίζει;», «Μπορεί μια ηρωίδα να είναι δυνατή;». Η ερευνήτρια ζητά από τα παιδιά να κάνουν μια δεύτερη ζωγραφιά που ο ήρωας τους είναι «κάπως αλλιώς», με μια αλλαγή/ανατροπή όπως π.χ. αγόρι-ήρωας που δείχνει φροντίδα ή κορίτσι-ηρωίδα που κάνει κάτι «δύσκολο» ή «τολμηρό». Η ερευνήτρια σε όποιο παιδί ολοκληρώνει σημειώνει ξανά κάτω από τη ζωγραφιά τι ζωγράφησε το παιδί και τι άλλαξε.

Τα παιδιά συγκεντρώνονται ξανά στην γωνιά της παρεούλας, και παρουσιάζονται οι δύο ήρωες του κάθε παιδιού και οι διαφορές που έχουν.

6.1.5. ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ

Η ερευνήτρια μπαίνοντας στην τάξη είχε τοποθετήσει το μπαούλο μέσα σε μια μεγάλη σακούλα για να είναι πιο πρακτική η μετακίνηση του. Η μεγάλη σακούλα κίνησε το ενδιαφέρον στα παιδιά καθώς ξεκίνησαν αμέσως να ρωτάνε τι είναι αυτό και τι έχει μέσα. Η ερευνήτρια τους απάντησε ότι έχει έρθει στην τάξη ένας καινούργιος φίλος που θα γνωρίσουμε σε λίγο (εννοούσε το μπαούλο, το οποίο αποκαλύφθηκε στα παιδιά αργότερα). Ο Κ. ενώ συγκεντρωνόμασταν στην παρεούλα ρωτούσε συνεχώς «Ο φίλος που θα έρθει θα είναι αγόρι ή κορίτσι;». Η ερευνήτρια προσπαθώντας να μην αποκαλύψει περισσότερα καθώς δεν είχε γίνει ακόμα η γνωριμία και η εισαγωγή στο επικοινωνιακό πλαίσιο απαντούσε «Θα δούμε σε λιγάκι

που θα μας αποκαλυφθεί». Ο Κ. ρώτησε τουλάχιστον 2-3 φορές ακόμα για το φύλο του «φίλου». Ενώ χρησιμοποιήθηκε αρσενικό πρόσωπο (φίλος) από την ερευνήτρια, το παιδί δεν θεώρησε αυτονόητο ότι ο «φίλος» που είχε φέρει η ερευνήτρια θα ήταν αγόρι, γεγονός που δείχνει ότι ο μαθητής δεν συσχέτισε το αρσενικό πρόσωπο στη χρήση της γλώσσας με το φύλο του φίλου, και θεώρησε ότι έπρεπε να ρωτήσει για να μάθει. Επίσης, η επανάληψη της ερώτησης εάν είναι αγόρι ή κορίτσι μπορεί να δείξει ότι το φύλο ενός καινούργιου φίλου που επρόκειτο να γνωρίσει ήταν ένα σημαντικό χαρακτηριστικό για εκείνον, και για τη δική του ταυτότητα.

Στη συνέχεια η τάξη μαζεύτηκε στην γωνία της παρεούλας και ολοκληρώθηκαν δύο παιχνίδια γνωριμίας. Στο πρώτο παιχνίδι τα παιδιά στο παλαμάκι έπρεπε να πουν γρήγορα και ταυτόχρονα ό,τι τους ζητούσε η ερευνήτρια: «Λέω στο παλαμάκι το όνομά μου, λέω στο παλαμάκι το αγαπημένο μου χρώμα, λέω στο παλαμάκι το αγαπημένο μου παιχνίδι». Μετά την ολοκλήρωση του πρώτου παιχνιδιού, τα παιδιά ήδη φαίνονταν να νιώθουν περισσότερο άνετα, καθώς ξεκίνησαν σηκώνοντας χέρι να μοιράζονταν με ενθουσιασμό και άλλα προσωπικά τους χαρακτηριστικά, στιγμές από την μέρα τους: «Κυρία εγώ είμαι από την Αλβανία!», «Κυρία και εγώ είμαι από την Αλβανία!», «Κυρία εγώ είμαι από την Κίνα!», «Κυρία χθες συνάντησα τον φίλο μου ενώ πήγαινα στο κολυμβητήριο!». Από τις παραπάνω τοποθετήσεις η ερευνήτρια αντιλήφθηκε ότι η τάξη εμπεριείχε μαθητές με μεταναστευτικό ή προσφυγικό υπόβαθρο, οι οποίοι φαίνονταν να μοιράζονται αυτό το χαρακτηριστικό τους με χαρά και περηφάνεια, και λαμβάνοντας αποδοχή από τους συμμαθητές τους. Μια τάξη στην οποία μια διαφορετική πολιτισμική ταυτότητα συμπεριλαμβάνεται και τα παιδιά επιθυμούν να τη μοιραστούν με το γύρω τους περιβάλλον δείχνει για την ομάδα ότι έχει χαρακτηριστικά ανοιχτότητας και αλληλοσεβασμού.

Στη συνέχεια έγινε το δεύτερο παιχνίδι όπου η ερευνήτρια κρατούσε μια φανταστική φωτογραφική μηχανή. Τα παιδιά στο παλαμάκι πάγωναν σαν αγάλματα εμπνευσμένα από τη θεματική που έλεγε η ερευνήτρια: «Κάνω μια αστεία πόζα, κάνω μια πόζα ενώ βρίσκομαι στην εποχή του χειμώνα...», και ενώ τα παιδιά ήταν ακίνητα η ερευνήτρια τα έβγαζε «φωτογραφίες». Και τα δύο παιχνίδια φάνηκε να

βοήθησαν στο να δημιουργηθεί ένα οικείο κλίμα ανάμεσα στα παιδιά και την ερευνήτρια παρατηρώντας την ενεργή συμμετοχή των παιδιών και την επιθυμία τους να γνωριστούν περισσότερο με την ερευνήτρια. Στη συνέχεια, τα παιδιά έφαγαν το μεσημεριανό τους, και συγκεντρωθήκαμε ξανά στην γωνιά της παρούσας για την πρώτη δραστηριότητα.

6.1.6. ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ 1^{ΗΣ} ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΜΕ ΤΙΤΛΟ: «Το σεντούκι των ρόλων»

Η ερευνήτρια ξεκίνησε παρουσιάζοντας το σεντούκι στα παιδιά ως ένας φίλος που ήρθε να μας γνωρίσει στην τάξη και να μας παρουσιάσει όλα αυτά τα αντικείμενα από διάφορα επαγγέλματα. Τα παιδιά φάνηκαν ενθουσιασμένα από το σεντούκι και ήθελαν να δουν τι έχει μέσα. Η ερευνήτρια εξήγησε ότι ένα παιδί τη φορά θα σηκώνεται και θα τραβάει ένα αντικείμενο από το σεντούκι ώστε να τα γνωρίσουμε.

Στο κέντρο του χώρου υπήρχαν δύο χαρτόνια με ζωγραφισμένα τα αντικείμενα σε συννεφάκια. Τα παιδιά παράλληλα με τα αντικείμενα που εμφανίζονταν, τους άρεσε να εντοπίζουν οπτικά το αντικείμενο και στο χαρτόνι. Η ερευνήτρια κατέγραψε τις απαντήσεις των παιδιών με βελάκια γύρω από τα αντικείμενα κατά τη διάρκεια της δράσης. Οι απαντήσεις δίνονταν από την ολομέλεια, κάποιες φορές σηκώνοντας χέρι και κάποιες φορές χωρίς σειρά. Η ερευνήτρια όταν αντιλαμβανόταν ότι μια άποψη δεν είχε ακουστεί, την επαναλάμβανε και τα παιδιά άμεσα συγκεντρώνονταν ώστε να ακούσουν την άποψη του συμμαθητή τους. Τα παιδιά ήταν ενεργά καθ' όλη τη διάρκεια της δραστηριότητας.

Εικόνα 1: Το σεντούκι

Εικόνα 2: Τα παιχνίδια και το χαρτόνι καταγραφής ερωτήσεων πριν την έναρξη της δραστηριότητας

Το σεντούκι περιείχε 18 αντικείμενα τα οποία επιλέχθηκαν με βάση διάφορες κατηγορίες διάφορων επαγγελμάτων όπως για παράδειγμα για τα ιατρικά επαγγέλματα υπήρχε το βαλιτσάκι του γιατρού και η ποδιά ή για επαγγέλματα που συνδέονται με τη μαγειρική το καπέλο του σεφ και ο αυγοδάρτης. Τα αντικείμενα που επιλέχθηκαν παρ' όλο που επιλέχθηκαν με βάση κάποιες κατηγορίες επαγγελμάτων, δεν περιόριζαν τα παιδιά να απαντήσουν αποκλειστικά για τα επαγγέλματα. Λόγω της άμεσης σχέσης των επαγγελμάτων με τους οικογενειακούς

ρόλους, τα συγκεκριμένα αντικείμενα λειτούργησαν ως ένας τρόπος τα παιδιά να μοιραστούν δικές τους ιστορίες και αφηγήσεις. Τα αντικείμενα που υπήρχαν μέσα στο σεντούκι ήταν τα εξής: καπέλο πυροσβέστη, σταθερό τηλέφωνο, μια ιατρική ποδιά, ένα στηθοσκόπιο, σφυρί, κατσαβίδι, πανάκι καθαρισμού, σκουπάκι, αχλάδι, πορτοκάλι, αυγοδάρτης, καπέλο σεφ, μουσικό ξυλάκι με κουδουνάκια, μεγεθυντικός φακός, σκυλάκι λούτρινο, μωρό κούκλα, πινέλο ζωγραφικής και λουλούδια.

Σε κάθε αντικείμενο γίνονταν οι εξής ερωτήσεις:

1. «Τι είναι αυτό;»
2. «Πού βρίσκουμε αυτό το αντικείμενο;», «
3. «Ποιος άνθρωπος θα μπορούσε να το χρησιμοποιεί;»
4. «Δείξε μας πώς θα το χρησιμοποιούσες στο επάγγελμα...».
5. «Πώς θα ήταν μια μέρα στη δουλειά;»
6. «Φαντάζεσαι ένα αγόρι ή κορίτσι να κάνει αυτό το επάγγελμα; Γιατί;»
7. «Μπορεί και ένα κορίτσι/αγόρι να κάνει αυτό το επάγγελμα;».

Κατά τη διάρκεια της γνωριμίας των αντικειμένων η ερευνήτρια αντιλήφθηκε ότι τα παιδιά δυσκολεύονταν να απαντήσουν στις ερωτήσεις με τα επαγγέλματα, επομένως ξεκίνησε σταδιακά να δίνει έμφαση στο πού μπορούμε να βρούμε το αντικείμενο και ποια άτομα το χρησιμοποιούν. Με αυτή την τροποποίηση τα παιδιά αμέσως ανταποκρίθηκαν και άρχισαν να συμμετέχουν ακόμα περισσότερο στη διαδικασία, εντοπίζοντας με μεγαλύτερη ευκολία τον τόπο που βρίσκουμε ένα αντικείμενο, και συνειρμικά το συνέδεαν με ένα επάγγελμα, πρόσωπο ή προσωπική τους εμπειρία.

«Πώς / χρήση αντικειμένου»: Σβήνει φωτιές με νερό και λάστιχο, σώζει ανθρώπους

Ερώτηση 6. «Φαντάζεσαι ένα αγόρι ή κορίτσι να κάνει αυτό το επάγγελμα; Γιατί;»: αγόρι, τα αγόρια είναι γενναία, η μαμά φοβάται, πάντα αγόρια πυροσβέστες

Ερώτηση 7. «Μπορεί και ένα κορίτσι/αγόρι να κάνει αυτό το επάγγελμα;»: μόνο αγόρι, ναι (θα μπορούσε και ένα κορίτσι)

Τα περισσότερα παιδιά στην ερώτηση 6 έδωσαν ως απάντηση ότι ένα αγόρι θα φαντάζονταν ως πυροσβέστη. Όταν ένα παιδί είπε την απάντηση «Η μαμά φοβάται» ξεκίνησαν όλα μαζί να λένε «Αα και η δική μου μαμά φοβάται!» «Α και η δική μου!».

Εικόνα 5: Το παιδί επέλεξε να βγάλει από το σεντούκι το καπέλο του πυροσβέστη

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: τηλέφωνο

«Τι, Πού, Ποιος / αντικείμενο, μέρος, πρόσωπο»: παππούδες και γιαγιάδες, στην πυροσβεστική, η μαμά και ο μπαμπάς, τα ποντίκια

«Πώς / χρήση αντικειμένου»: αστυνόμοι τηλεφωνούν, παραγγέλνουμε πίτσα

Ερώτηση 6. «Φαντάζεσαι ένα αγόρι ή κορίτσι να κάνει αυτό το επάγγελμα; Γιατί;»: αγόρι, κορίτσι

Ερώτηση 7. «Μπορεί και ένα κορίτσι/αγόρι να κάνει αυτό το επάγγελμα;»: και τα δυο (και αγόρια και κορίτσια μπορούν να το χρησιμοποιούν)

Στο τηλέφωνο το παιδί που σηκώθηκε ενθουσιάστηκε με το τηλέφωνο και μετά από τις απαντήσεις έγινε μια αναπαράσταση από το παιδί και την ερευνήτρια πώς θα φανταζόμασταν μια τηλεφωνική επικοινωνία εμπνευσμένη από τους ρόλους που αναφέρθηκαν. Συμφώνησαν ως ολομέλεια ότι και τα δύο φύλα μπορούν να το χρησιμοποιούν. Αναφέρθηκαν πολλαπλοί οικογενειακοί ρόλοι και των δύο φύλων και οι απαντήσεις τους επηρεάστηκαν και από την αλληλεπίδραση με το καπέλο του πυροσβέστη.

Εικόνα 6: το παιδί μιλά στο τηλέφωνο με την ερευνήτρια

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: Ιατρική ποδιά

«Τι, Πού, Ποιος / αντικείμενο, μέρος, πρόσωπο», «Πώς / χρήση αντικειμένου»:
μάγειρας, γιατρός, επιστήμονας, ζωγράφος

Ερώτηση 6. «Φαντάζεσαι ένα αγόρι ή κορίτσι να κάνει αυτό το επάγγελμα; Γιατί;»: και τα δύο (φύλα)

Ερώτηση 7. «Μπορεί και ένα κορίτσι/αγόρι να κάνει αυτό το επάγγελμα;»: και τα δυο (φύλα)

Συμφώνησαν ως ολομέλεια ότι και τα δύο φύλα μπορούν να το χρησιμοποιούν. Αναφέρθηκε προφορικά η εμπειρία ενός παιδιού που είπε «Και τα δύο γιατί ξέρω γιατρό που είναι αγόρι, και ξέρω γιατρό που είναι κορίτσι». Η έμφυλη αναπαράσταση που είχε από το κοινωνικό του περιβάλλον συνέδεε και τα δύο φύλα με το επάγγελμα του γιατρού.

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: Στηθοσκόπιο

«Τι, Πού, Ποιος / αντικείμενο, μέρος, πρόσωπο», «Πώς / χρήση αντικειμένου»: ακούει την κοιλιά, ακούει την καρδιά, στο νοσοκομείο

Ερώτηση 6. «Φαντάζεσαι ένα αγόρι ή κορίτσι να κάνει αυτό το επάγγελμα; Γιατί;»: αγόρι, κορίτσι, αγόρι και κορίτσι

Ερώτηση 7. «Μπορεί και ένα κορίτσι/αγόρι να κάνει αυτό το επάγγελμα;»: ναι και τα δύο, αγόρι και κορίτσι

Συμφώνησαν ως ολομέλεια ότι και τα δύο φύλα μπορούν να το χρησιμοποιούν.

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: Σφυρί

«Τι, Πού, Ποιος / αντικείμενο, μέρος, πρόσωπο»: κτίρια, σπίτια, εκκλησίες, αυτοκίνητα, αγάλματα, μαστορας, παππούς και μπαμπάς

«Πώς / χρήση αντικειμένου»: ο μπαμπάς είναι ηλεκτρολόγος, ο μπαμπάς φτιάχνει σπίτια

Ερώτηση 6. «Φαντάζεσαι ένα αγόρι ή κορίτσι να κάνει αυτό το επάγγελμα; Γιατί;»: και αγόρι και κορίτσι

Ερώτηση 7. «Μπορεί και ένα κορίτσι/αγόρι να κάνει αυτό το επάγγελμα;»: και τα δύο

Ενώ στις ερωτήσεις 1 έως 5 υπήρξε αναφορά από αντρικές φιγούρες που το χρησιμοποιούν, όταν ρωτήθηκαν στην ερώτηση 6 εάν φαντάζονται ένα αγόρι ή κορίτσι να το χρησιμοποιεί είπαν και αγόρι και κορίτσι, και στην ερώτηση 7 ότι και τα δύο μπορούν να το χρησιμοποιούν. Φαίνεται ότι ενώ συνειρμικά και αυθόρμητα είχαν έμφυλες αναπαραστάσεις από το περιβάλλον τους που παρουσίαζαν τον άνδρα ως αυτόν που θα φτιάξει/κατασκευάσει, όταν αναφέρθηκε το γυναικείο φύλο στην ερώτηση τα παιδιά αμέσως το συμπεριέλαβαν στην απάντησή τους.

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: Κατσαβίδι

«Τι, Πού, Ποιος / αντικείμενο, μέρος, πρόσωπο» «Πώς / χρήση αντικειμένου»: βίδες, το χρησιμοποιεί ο μηχανικός, ο μπαμπάς, ο μπαμπάς βιδώνει

Ερώτηση 6. «Φαντάζεσαι ένα αγόρι ή κορίτσι να κάνει αυτό το επάγγελμα; Γιατί;»: αγόρι, κορίτσι, και τα δύο

Ερώτηση 7. «Μπορεί και ένα κορίτσι/αγόρι να κάνει αυτό το επάγγελμα;»: και τα δύο, το χρησιμοποιεί το σφυρί η μαμά, ο μπαμπάς το χρησιμοποιεί η μαμά όχι γιατί μπορεί να καρφωθεί

Στις πρώτες ερωτήσεις υπήρξε μεγαλύτερη αναφορά σε ανδρικές φιγούρες. Στην ερώτηση 6 αναφέρθηκε ότι μπορεί και η μαμά να έχει το σφυρί, και στην ερώτηση 7 τα περισσότερα παιδιά είπαν και τα δύο φύλα. Ένα παιδί ανέφερε στην ερώτηση 7 ότι η μαμά μπορεί να καρφωθεί ενώ ο μπαμπάς όχι. Μπορούμε να παρατηρήσουμε από τη τοποθέτηση του παιδιού ότι ο ρόλος του μπαμπά αποτυπώνεται ως άτρωτος και «που δεν μπορεί να πληγωθεί», ενώ η μαμά παρουσιάζεται ως ευάλωτη, γεγονός που την αποκλείει να χρησιμοποιήσει το κατσαβίδι.

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: Πανάκι

«Τι, Πού, Ποιος / αντικείμενο, μέρος, πρόσωπο» «Πώς / χρήση αντικειμένου»: πλένουμε αμάξια, πλένουμε, σκουπίζει, μαμά

Ερώτηση 6. «Φαντάζεσαι ένα αγόρι ή κορίτσι να κάνει αυτό το επάγγελμα; Γιατί;»: μαμά, και ο μπαμπάς

Ερώτηση 7. «Μπορεί και ένα κορίτσι/αγόρι να κάνει αυτό το επάγγελμα;»: και τα δύο

Η ερώτηση 6 επειδή εστίασαν περισσότερο τα παιδιά στους γονείς, προσαρμόστηκε ως «Φαντάζεσαι τη μαμά ή τον μπαμπά να χρησιμοποιεί το πανάκι περισσότερο;». Φαίνεται ότι στις έμφυλες αναπαραστάσεις των παιδιών για τις δουλειές στο σπίτι συμμετείχαν και οι δύο ρόλοι.

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: Σκουπάκι

«Τι, Πού, Ποιος / αντικείμενο, μέρος, πρόσωπο» «Πώς / χρήση αντικειμένου»: μαμά και μπαμπάς, γιαγιά, γιατροί

Ερώτηση 6. «Φαντάζεσαι ένα αγόρι ή κορίτσι να κάνει αυτό το επάγγελμα; Γιατί;»: σκουπίζει περισσότερο η μαμά

Ερώτηση 7. «Μπορεί και ένα κορίτσι/αγόρι να κάνει αυτό το επάγγελμα;»: και τα δύο

Στην ερώτηση 6 αναφέρθηκε ότι σκουπίζει περισσότερο η μαμά, όμως στην ερώτηση 7 τα παιδιά απάντησαν ως σύνολο ότι και τα δύο φύλα μπορούν να σκουπίσουν. Στις αρχικές ερωτήσεις υπήρχαν πολλαπλά πρόσωπα που αναφέρθηκαν, δείχνοντας ξανά ότι το αντικείμενο συσχετίστηκε με πολλούς ρόλους είτε και των δύο φύλων (μαμά, μπαμπάς) είτε ρόλου που δεν καθορίστηκε το φύλο (γιατροί).

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: Αχλάδι

«Τι, Πού, Ποιος / αντικείμενο, μέρος, πρόσωπο» «Πώς / χρήση αντικειμένου»: κήπος, φάρμα, λαϊκή, jumbo, Βασιλόπουλος, μαγαζί, δέντρο

Ερώτηση 6. «Φαντάζεσαι ένα αγόρι ή κορίτσι να κάνει αυτό το επάγγελμα; Γιατί;»: αγόρι και κορίτσι

Ερώτηση 7. «Μπορεί και ένα κορίτσι/αγόρι να κάνει αυτό το επάγγελμα;»: και τα δύο

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: πορτοκάλι

«Τι, Πού, Ποιος / αντικείμενο, μέρος, πρόσωπο» «Πώς / χρήση αντικειμένου»: μαγαζί, χωριό, κήπο, σούπερ-μάρκετ, λαϊκή

Ερώτηση 6. «Φαντάζεσαι ένα αγόρι ή κορίτσι να κάνει αυτό το επάγγελμα; Γιατί;»: αγόρι, κορίτσι

Ερώτηση 7. «Μπορεί και ένα κορίτσι/αγόρι να κάνει αυτό το επάγγελμα;»: και τα δύο

Τα παιδιά τους άρεσε που μπορούσαν να εντοπίσουν το αχλάδι και το πορτοκάλι σε πολλές τοποθεσίες. Επειδή δεν αναφέρθηκαν επαγγέλματα από τις απαντήσεις των παιδιών, το επάγγελμα αντικαταστάθηκε με τη φράση «Οι άνθρωποι που δουλεύουν σε όλες αυτές τις τοποθεσίες». Αναφέρθηκαν και τα δύο φύλα χωρίς να υπάρξει κάποιο παραπάνω σχόλιο από τα παιδιά.

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: αυγοδάρτης

«Τι, Πού, Ποιος / αντικείμενο, μέρος, πρόσωπο» «Πώς / χρήση αντικειμένου»: χτυπάει αυγά, μάγισσες, μαγειρεύουμε, ανακατεύει

Ερώτηση 6. «Φαντάζεσαι ένα αγόρι ή κορίτσι να κάνει αυτό το επάγγελμα; Γιατί;»: κορίτσι, αγόρι, αγόρι μόνο

Ερώτηση 7. «Μπορεί και ένα κορίτσι/αγόρι να κάνει αυτό το επάγγελμα;»: και τα δύο

Τα παιδιά μόλις το είδαν φώναξαν όλα μαζί σχεδόν «Μάγισσες!». Η νηπιαγωγός της τάξης επεξήγησε ότι τους θύμισε ένα παραμύθι που είχαν διαβάσει στην τάξη. Η ολομέλεια κατέληξε και στα δύο φύλα, ενώ στην ερώτηση ένα παιδί απάντησε ότι μόνο ένα αγόρι μπορεί (να χρησιμοποιεί το αντικείμενο).

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: καπέλο σεφ

«Τι, Πού, Ποιος / αντικείμενο, μέρος, πρόσωπο» «Πώς / χρήση αντικειμένου»: μάγειρας, ο μάγειρας μιλάει, μαγειρεύει

Ερώτηση 6. «Φαντάζεσαι ένα αγόρι ή κορίτσι να κάνει αυτό το επάγγελμα; Γιατί;»: αγόρι, αγόρι και κορίτσι

Ερώτηση 7. «Μπορεί και ένα κορίτσι/αγόρι να κάνει αυτό το επάγγελμα;»: αγόρι και κορίτσι

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: μουσικό ξυλάκι

«Τι, Πού, Ποιος / αντικείμενο, μέρος, πρόσωπο» «Πώς / χρήση αντικειμένου»: δεν ξέρω (τι είναι αυτό), τύμπανο, ντέφι, με μικρόφωνο, ο τραγουδιστής, η τραγουδίστρια

Ερώτηση 6. «Φαντάζεσαι ένα αγόρι ή κορίτσι να κάνει αυτό το επάγγελμα; Γιατί;»: και τα δύο

Ερώτηση 7. «Μπορεί και ένα κορίτσι/αγόρι να κάνει αυτό το επάγγελμα;»: και τα δύο

Τα παιδιά ομόφωνα συμφώνησαν ότι μπορούν να υπάρχουν και τραγουδιστές και τραγουδίστριες. Η παρουσία και των δύο φύλων υπήρχε ήδη από τις πρώτες ερωτήσεις.

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: Μεγεθυντικός Φακός

«Τι, Πού, Ποιος / αντικείμενο, μέρος, πρόσωπο» «Πώς / χρήση αντικειμένου»: βλέπει μεγάλα πράγματα, κατάσκοπος, αστυνομία, ντετέκτιβ, γιατρός

Ερώτηση 6. «Φαντάζεσαι ένα αγόρι ή κορίτσι να κάνει αυτό το επάγγελμα; Γιατί;»: μόνο τα αγόρια, τα κορίτσια δεν θα βρουν (πράγματα με τον φακό), μόνο αγόρι, αγόρι και κορίτσι

Ερώτηση 7. «Μπορεί και ένα κορίτσι/αγόρι να κάνει αυτό το επάγγελμα;»: μόνο αγόρι, και τα δύο

Στις πρώτες ερωτήσεις αναφέρθηκαν αρκετά επαγγέλματα που θα μπορούσαμε να πούμε ότι στην κοινωνία συνδέονται αρκετά με ανδρικές φιγούρες (κατάσκοπος, αστυνομία, ντετέκτιβ, γιατρός). Στην ερώτηση 6 ακούστηκαν από κάποια παιδιά η απάντηση ότι φαντάζονται μόνο αγόρια να χρησιμοποιούν τον φακό καθώς τα κορίτσια δεν θα βρουν πράγματα με τον φακό. Μπορούμε να παρατηρήσουμε σε αυτή την απάντηση μια έμφυλη αναπαράσταση η οποία αναπαράγει ένα έμφυλο στερεότυπο όπου τα κορίτσια θεωρούνται λιγότερο ικανά να χρησιμοποιήσουν ένα αντικείμενο σε ανδροκρατούμενα επαγγέλματα. Στην ερώτηση 7 κάποια παιδιά είπαν ξανά μόνο αγόρι, και τότε ειπώθηκε το σχόλιο «Εε, εμένα η μαμά μου είναι αστυνομικός!» και έτσι στη συνέχεια κατέληξαν ως

ολομέλεια ότι θα μπορούσε και ένα κορίτσι να είναι κάποιο από τα επαγγέλματα που αναφέρθηκαν.

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: Σκυλάκι λούτρινο

«Τι, Πού, Ποιος / αντικείμενο, μέρος, πρόσωπο» «Πώς / χρήση αντικειμένου»: και οι δύο γιαγιάδες και η μαμά φροντίζουν σκυλάκια

Ερώτηση 6. «Φαντάζεσαι ένα αγόρι ή κορίτσι να κάνει αυτό το επάγγελμα; Γιατί;»: 3 σκυλάκια στην Αλβανία και τα φροντίζει ένας άνθρωπος που είναι αγόρι

Ερώτηση 7. «Μπορεί και ένα κορίτσι/αγόρι να κάνει αυτό το επάγγελμα;»: αγόρι, κορίτσι, αγόρι και κορίτσι

Το σκυλάκι συνδέθηκε με τη παροχή φροντίδας, και στις αρχικές ερωτήσεις επικράτησαν μητρικές φιγούρες όπως αυτή τη μαμάς ή της γιαγιάς. Στην ερώτηση 6 ένα από τα παιδιά που είχαν αναφέρει στο παιχνίδι γνωριμίας ότι είναι από την Αλβανία αφηγείται μια προσωπική του εμπειρία, όπου ο άνθρωπος που φροντίζει τα σκυλάκια που έχουν στην Αλβανία είναι αγόρι. Στην ερώτηση 7 ακούστηκαν όλα τα φύλα.

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: Μωρό κούκλα

«Τι, Πού, Ποιος / αντικείμενο, μέρος, πρόσωπο» «Πώς / χρήση αντικειμένου»: babysitter, το φροντίζουν

Ερώτηση 6. «Φαντάζεσαι ένα αγόρι ή κορίτσι να κάνει αυτό το επάγγελμα; Γιατί;»: κορίτσι, αγόρι

Ερώτηση 7. «Μπορεί και ένα κορίτσι/αγόρι να κάνει αυτό το επάγγελμα;»: και τα δύο

Σε αυτή την περίπτωση τα παιδιά δυσκολεύτηκαν να βρουν επαγγέλματα. Η ερευνήτρια προσαρμοσε τις επόμενες ερωτήσεις ως: «Φαντάζεσαι ένα αγόρι ή ένα κορίτσι να φροντίζει ένα μωρό;», «Μπορεί και ένα αγόρι/ένα κορίτσι να φροντίσει ένα μωρό;». Τα παιδιά απάντησαν ότι και τα δύο φύλα μπορούν, αποτυπώνοντας οικογενειακούς ρόλους με έμφυλη ισότητα.

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: Πινέλο

«Τι, Πού, Ποιος / αντικείμενο, μέρος, πρόσωπο» «Πώς / χρήση αντικειμένου»: να ζωγραφίσουμε ωραία τέχνη, ζωγράφος, να βάφουμε

Ερώτηση 6. «Φαντάζεσαι ένα αγόρι ή κορίτσι να κάνει αυτό το επάγγελμα; Γιατί;»: κορίτσι, και τα δύο, αγόρι

Ερώτηση 7. «Μπορεί και ένα κορίτσι/αγόρι να κάνει αυτό το επάγγελμα;»: αγόρι

Το αντικείμενο του πινέλου αποτελεί το μόνο αντικείμενο στο οποίο ομόφωνα έδωσαν την απάντηση στην ερώτηση 7 ότι το ένα φύλο (αγόρι) μπορεί να κάνει το επάγγελμα του ζωγράφου. Στην ερώτηση 6 αναφέρθηκαν και τα δύο φύλα ή μόνο το κορίτσι ή μόνο το αγόρι αλλά επικράτησε το αγόρι.

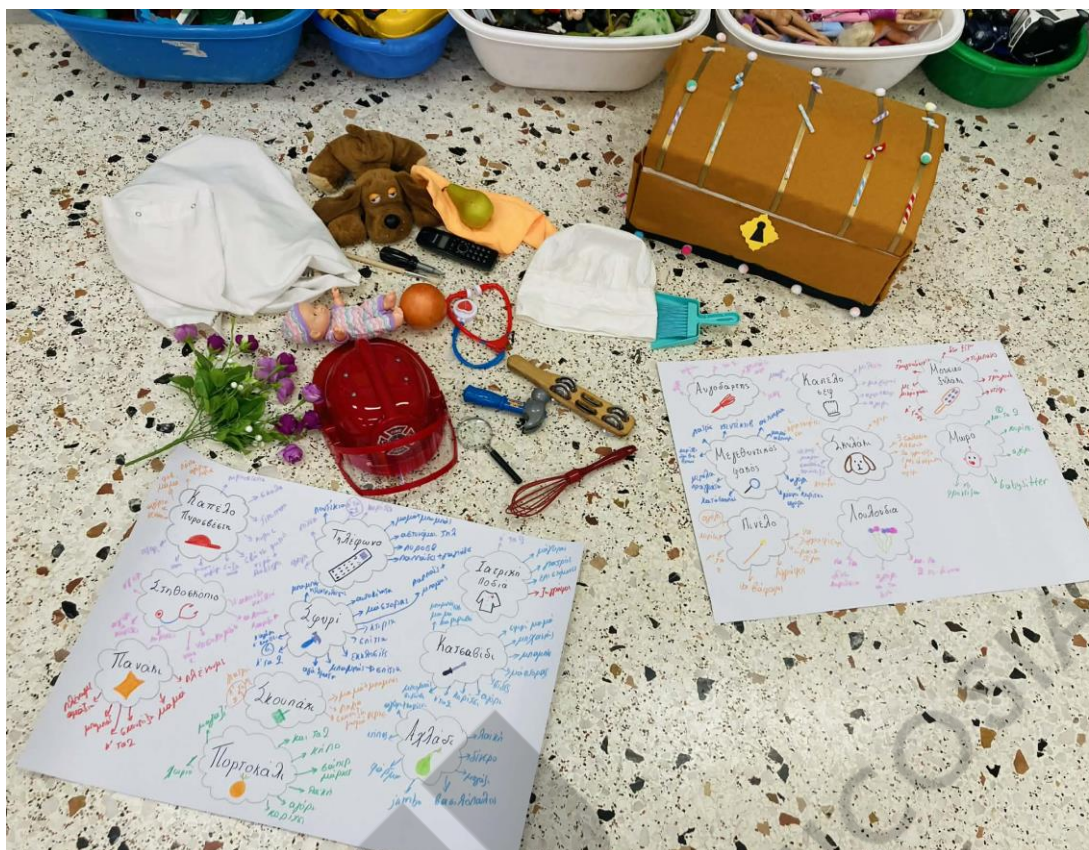
ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: λουλούδια

«Τι, Πού, Ποιος / αντικείμενο, μέρος, πρόσωπο» «Πώς / χρήση αντικειμένου»: δεν συνδέθηκαν με κάποιο τόπο, χρησιμότητα ή επάγγελμα/ρόλο

Ερώτηση 6. «Φαντάζεσαι ένα αγόρι ή κορίτσι να κάνει αυτό το επάγγελμα; Γιατί;»: να τα δίνει το κορίτσι (στο αγόρι) και να τα δίνει και το αγόρι (στο κορίτσι), και τα δύο το δίνουν

Ερώτηση 7. «Μπορεί και ένα κορίτσι/αγόρι να κάνει αυτό το επάγγελμα;»: και τα δύο

Όταν όλα τα αντικείμενα βγήκαν έξω από το σεντούκι και απαντήθηκαν οι ερωτήσεις, η δραστηριότητα ολοκληρώθηκε. Το αντικείμενο που τους τράβηξε περισσότερο την προσοχή ήταν ο μεγεθυντικός φακός, και έτσι στο τέλος της δραστηριότητας ο μεγεθυντικός φακός πέρασε από όλα τα παιδιά να τον δουν. Έπειτα τα παιδιά βγήκαν έξω στην αυλή για ελεύθερο παιχνίδι.

Εικόνα 7: Τα υλικά μετά το τέλος της δραστηριότητας

6.1.7. ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ 2^{ΗΣ} ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΜΕ ΤΙΤΛΟ: «Με τι να παίξω;»

Η ερευνήτρια κατά τη διάρκεια του διαλείμματος αφαίρεσε τα αντικείμενα της προηγούμενης δραστηριότητας και πρόσθεσε τα παιχνίδια: κούκλες, κουζινικά, βαλιτσάκι γιατρού, αυτοκινητάκια, εργαλεία και σφηνώματα. Συγκεντρώθηκαν τα παιδιά στη γωνιά της παρεούλας μετά το διάλειμμα και η ερευνήτρια επανέφερε στη συζήτηση το σεντούκι που γνώρισαν στην προηγούμενη δραστηριότητα: «Το σεντούκι λοιπόν που γνωρίσαμε πριν, ενθουσιάστηκε πάρα πολύ που μας γνώρισε και τώρα θέλει να μας δείξει κάποια από τα παιχνίδια του...». Η ερευνήτρια βγάζει από το σεντούκι τα παιχνίδια και τα τοποθετεί στο κέντρο της γωνιάς της παρεούλας. Τα παιδιά ενθουσιάστηκαν και κατευθείαν άρχισαν να λένε: «Θέλω να παίξω με τα εργαλεία!», «Εγώ με τις barbie!», «Εγώ με τα αυτοκινητάκια». Τα κορίτσια φάνηκε να έχουν θετικές αντιδράσεις για τις barbie, ενώ τα αγόρια για τα εργαλεία.

Εικόνα 8: Τα παιχνίδια πριν την έναρξη της δραστηριότητας

Η ερευνήτρια άρχισε να ρωτά με ποια παιχνίδια έχουν παίξει περισσότερο. Τα κορίτσια απάντησαν ότι έχουν παίξει περισσότερο με barbie, γιατρό και ζωγραφική ενώ τα αγόρια απάντησαν ότι έχουν παίξει περισσότερο με σφηνώματα, γιατρό και αυτοκινητάκια. Αγόρια και κορίτσια έδειξαν ότι έχουν παίξει περισσότερο με τα κουζινικά, δείχνοντας την γωνία της κουζίνας στην τάξη τους, και ένα αγόρι έδειξε τα πολλά αυτοκινητάκια που επίσης είχαν. Κάποια κορίτσια είπαν έχουν και εκείνες barbie στο σπίτι. Μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι τα παιδιά έχουν παίξει περισσότερο με τα παιχνίδια που στερεοτυπικά προωθείται από την κοινωνία για τα κορίτσια και αντίστοιχα για τα αγόρια.

Στη συνέχεια η ερευνήτρια είπε στα παιδιά να σκεφτούν με ποιο παιχνίδι έχουν παίξει λιγότερο, και να προτιμήσουν να παίξουν με αυτό ώστε να το γνωρίσουν περισσότερο. Όταν είχε έρθει η σειρά του κάθε παιδιού να διαλέξει ένα παιχνίδι, τα περισσότερα δεν ήθελαν να διαλέξουν ένα παιχνίδι που δεν είχαν παίξει. Έγινε μια

υπενθύμιση από την ερευνήτρια να δοκιμάσουν να παίξουν με κάποιο που δεν έχουν παίξει πολύ, χωρίς όμως η ερευνήτρια να επέμβει στις επιλογές των παιδιών.

Τελικά, τρία κορίτσια που στην αρχή ήθελαν να πάνε στις barbie πήγαν στο βαλιτσάκι του γιατρού μαζί με ένα αγόρι, και στην barbie πήγε ένα κορίτσι που είπε «Έχω παίξει μαζί τους πολύ και θέλω να πάω στις Barbie». Στα κουζινικά δεν πήγε κανένα παιδί, ενώ τέσσερα αγόρια πήγαν στα αυτοκινητάκια, δύο αγόρια στα εργαλεία, και δύο αγόρια και ένα κορίτσι στα σφηνώματα. Τα παιδιά κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού έπαιζαν ομαλά, συνεργάζονταν και αλληλεπιδρούσαν μεταξύ τους αρμονικά. Ιδιαίτερα ενθουσιασμένα φαίνονταν τα παιδιά που ήταν στο βαλιτσάκι του γιατρού. Η νηπιαγωγός της τάξης σχολίασε κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού ότι δεν έχουν γωνιά γιατρού στην τάξη και φάνηκε ότι τους είχε λείψει. Στα τελευταία λεπτά του ελεύθερου παιχνιδιού κάποια αγόρια από τα εργαλεία και τα αυτοκινητάκια πήγαν να δουν και τα κουζινικά. Έπειτα τα παιχνίδια τοποθετήθηκαν από τα παιδιά στο μπαούλο, και καθίσαμε για να ολοκληρώσουμε την δραστηριότητα με συζήτηση.

Η ερευνήτρια στην αρχή ρώτησε «Παιδιά πως μας φάνηκε το παιχνίδι;». Τα παιδιά φαίνονταν από τη γενικότερη διάθεση τους και γλώσσα του σώματος να έχουν περάσει καλά, κάποια αγόρια σχολίασαν πως έχουν και εκείνα πολλά εργαλεία στο σπίτι. Επειδή παρατηρήθηκε ότι τα παιδιά δυσκολευτήκαν να επιλέξουν ένα παιχνίδι που είχαν παίξει λιγότερο, ακολούθησε η ερώτηση: «Παίξατε με παιχνίδια που είχατε παίξει λιγότερο;». Παρ' όλο που η ερώτηση ειπώθηκε με ουδέτερο τόνο φωνής και περισσότερο με τόνο απορίας, όταν η ερευνήτρια ρώτησε, μη λεκτικά στην τάξη υπήρξε από όλα τα παιδιά μια συστολή. Τα περισσότερα απάντησαν μονολεκτικά όχι. Στη συνέχεια η ερευνήτρια ρώτησε «Για ποιο λόγο;» και τα παιδιά απάντησαν ότι ήθελαν να παίξουν με κάτι που ξέρουν. Κάποια παιδιά είπαν ότι δεν είχαν ξαναπαίξει με το βαλιτσάκι του γιατρού και για αυτό πήγαν εκεί.

Η ερευνήτρια προκειμένου να κατανοήσει καλύτερα τις σκέψεις των παιδιών για τις επιλογές τους στα παιχνίδια ρώτησε: «Παιδιά να σας ρωτήσω, εάν εγώ σήμερα είχα φέρει μόνο barbie ας πούμε...». Η ερευνήτρια δεν πρόλαβε να ολοκληρώσει την πρόταση της καθώς διακόπηκε από επιφωνήματα από τα αγόρια: «Αα!», «Τι;»,

«Οχι!», «Ιου!». Τότε η ερευνήτρια ρώτησε «Δεν θα σας άρεσε να παίζαμε όλοι με τις barbie;». Ένα αγόρι τότε απάντησε «Δεν μ' αρέσει η barbie γιατί έχει μακριά μαλλιά». Η ερευνήτρια ρώτησε «Τι εννοείς; Μπορείς να μου εξηγήσεις αυτό που σκέφτεσαι περισσότερο;». Το αγόρι συνέχισε λέγοντας: «...έχει μακριά μαλλιά που είναι κοριτσιίστικα, και βυζιά. Δεν θα το δοκιμάσω ποτέ να παίξω με barbie».

Η συζήτηση ολοκληρώθηκε κάπως βιαστικά λόγω πίεσης χρόνου να ολοκληρωθεί και η επόμενη δραστηριότητα. Έκλεισε συζητώντας ότι είναι όμορφο να δοκιμάζουμε να παίζουμε με διαφορετικά παιχνίδια. Τα παιδιά φάνηκε ότι δυσκολεύτηκαν να πειραματιστούν και να δοκιμάσουν νέους ρόλους και παιχνίδια. Στην ημιδομημένη συζήτηση μετά το ελεύθερο παιχνίδι αναγνώρισαν ότι τα περισσότερα δεν επέλεξαν ένα παιχνίδι με το οποίο δεν είχαν παίξει πολύ.

6.1.8.ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ 3^{ΗΣ} ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΜΕ ΤΙΤΛΟ: «Ζωγραφίζω έναν ήρωα...αλλιώς!»

Μετά την 2η δραστηριότητα τα παιδιά παρέμειναν στη γωνία της παρεούλας και η ερευνήτρια συνέχισε: «Το σεντούκι λοιπόν τώρα που μας γνώρισε περισσότερο, θέλει να κρατήσει από εμάς μια αναμνηστική ζωγραφιά, στην οποία θα ζωγραφίσουμε έναν ήρωα, όποιο θέλουμε εμείς». Τα παιδιά παίρνουν τους δικούς τους μαρκαδόρους που είχαν στην τάξη και περνούν στα τραπέζια. Η ερευνήτρια εξήγησε στα παιδιά ότι μπορούν να ζωγραφίσουν όποιο ήρωα θέλουν. Το κάθε παιδί μόλις ολοκλήρωνε τη ζωγραφιά του, η ερευνήτρια ρωτούσε το παιδί τι ζωγράφισε και σημείωνε την απάντηση που έδινε το παιδί για τη ζωγραφιά του. Η νηπιαγωγός της τάξης πρόσθεσε ότι τους αρέσει πολύ η ζωγραφική, και ότι μπορούν να είναι συγκεντρωμένα στη ζωγραφική για πολλή ώρα.

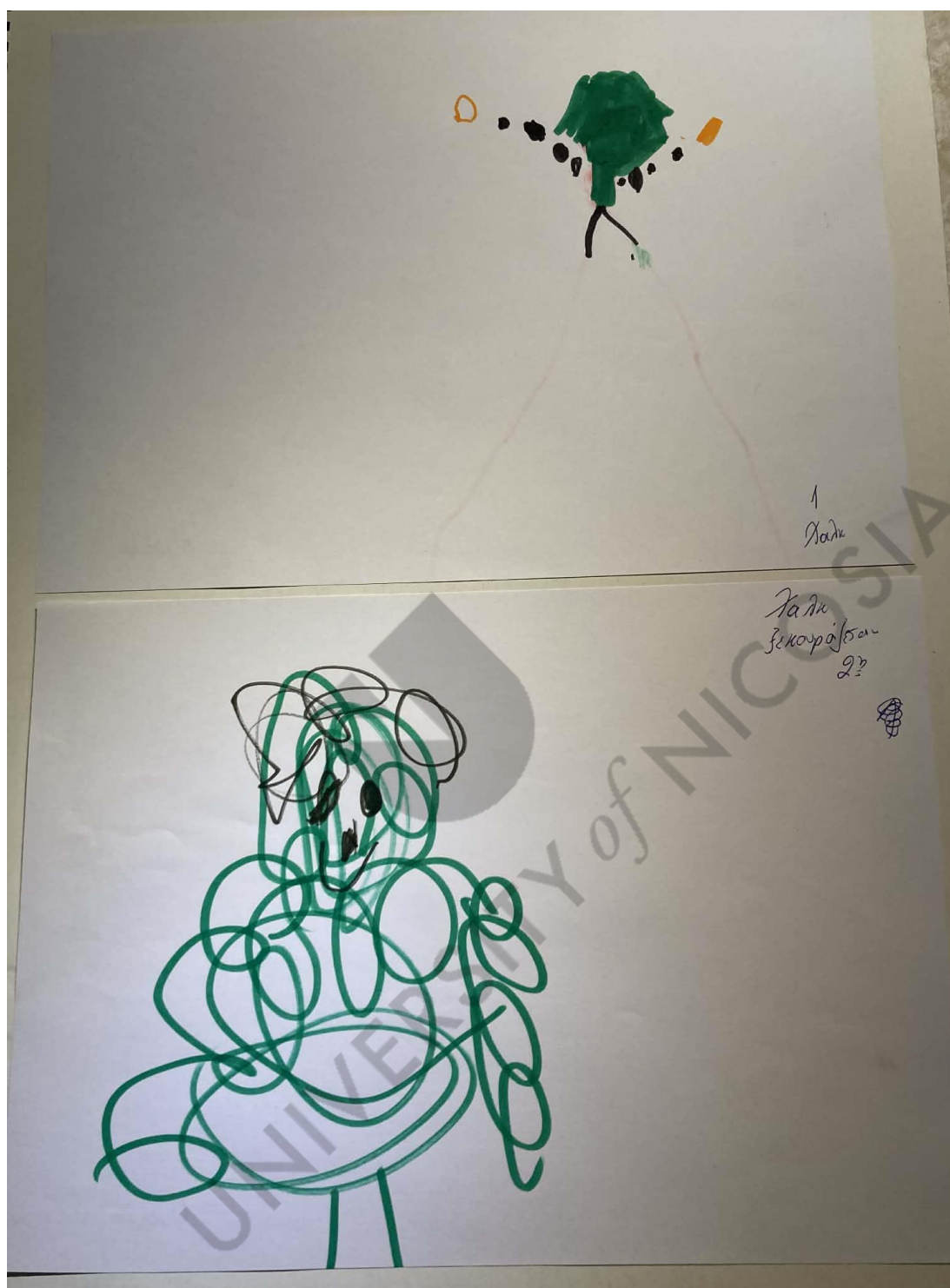
Μόλις ολοκληρώθηκαν οι πρώτες ζωγραφιές, η ερευνήτρια ζήτησε να κάνουν μια δεύτερη ζωγραφιά που ο ήρωας τους να είναι «κάπως αλλιώς», με μια αλλαγή\ανατροπή όπως π.χ. αγόρι-ήρωας που δείχνει φροντίδα ή κορίτσι-ηρωίδα που κάνει κάτι «δύσκολο» ή «τολμηρό». «Μπορεί ο ήρωας μου να φροντίζει;», «Μπορεί μια ηρωίδα να είναι δυνατή;». Τα περισσότερα παιδιά άρχισαν να ζωγραφίζουν τη δεύτερη ζωγραφιά ενώ τρία παιδιά ολοκλήρωσαν μόνο την

πρώτη. Δυστυχώς λόγω συστέγασης του νηπιαγωγείου με το δημοτικό σχολείο τα παιδιά του νηπιαγωγείου φεύγουν στις 3:45 μ.μ. αντί στις 4:00 μ.μ., με αποτέλεσμα να μην δόθηκε ο χρόνος που χρειαζόταν στην παρούσα δραστηριότητα. Τα εννέα παιδιά ολοκλήρωσαν σε έναν βαθμό και τις δύο ζωγραφιές, μη προλαβαίνοντας όμως να γίνει μια εκτενέστερη συζήτηση για αυτές. Τα παιδιά μόλις παρέδωσαν τις ζωγραφιές τους πήγαν να πάρουν τις τσάντες τους και αποχαιρέτησαν την ερευνήτρια.

Οι φωτογραφίες των παιδιών παραθέτονται όλες στο *ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: ζωγραφιές της 3^{ης} Δραστηριότητας*. Παρακάτω παρουσιάζονται ενδεικτικά κάποιες ζωγραφιές των παιδιών στις οποίες φαίνεται η διαφοροποίηση της πρώτης με τη δεύτερη να σχετίζεται με κάποια έμφυλη αναπαράσταση και τις ταυτότητες φύλου των παιδιών:

Εικόνα 13: 1^η ζωγραφιά (πάνω): Χαλκ, 2^η ζωγραφιά(κάτω): Χαλκ με μαλλί. Φύλο παιδιού: αγόρι.

Εικόνα 14: 1^η ζωγραφιά (πάνω): Χαλκ, 2^η ζωγραφιά (κάτω): Χαλκ ξεκουράζεται, Φύλο παιδιού: αγόρι.

Εικόνα 19: 1^η ζωγραφιά (πάνω): σεντούκι, εγώ και η αδελφή, 2^η ζωγραφιά (κάτω): εγώ που σκάβω το σεντούκι. Φύλο παιδιού: κορίτσι.

Στην Εικόνα 13 βλέπουμε τον Χαλκ να παρουσιάζεται στην αρχή χωρίς μαλλιά και στη συνέχεια τον Χαλκ με μαλλιά. Το παιδί που τις ζωγράφησε φαίνεται να επηρεάστηκε από το σχόλιο του συμμαθητή του στην προηγούμενη δραστηριότητα που ανέφερε ότι δεν θα παίξει ποτέ με barbie γιατί έχουν μακριά μαλλιά, και τα μακριά μαλλιά είναι κοριτσίστικα. Στη ζωγραφιά όμως αποτυπώθηκε ένα αγόρι-ήρωας με μακριά μαλλιά, που δείχνει ότι το παιδί ήταν ανοιχτό να ζωγραφίσει τον ήρωα του «αλλιώς» βάζοντας ένα χαρακτηριστικό που στην προηγούμενη δραστηριότητα αναφέρθηκε με αρνητικό τρόπο ως κοριτσίστικο.

Στην Εικόνα 14 εμφανίζεται ξανά ο Χαλκ από άλλο αγόρι, και ενώ στην πρώτη ζωγραφιά το παιδί είπε ότι είναι ο Χαλκ ο οποίος βλέπουμε ότι κάνει κάποια ενεργή δράση, στη δεύτερη ζωγραφιά είχε την ιδιότητα ότι ξεκουράζεται. Παρατηρώντας και τις ζωγραφιές των υπόλοιπων αγοριών μπορούμε να εντοπίσουμε την ομοιότητα ότι σε όλες τις ζωγραφιές τους υπάρχει ένας σούπερ ήρωας ο οποίος κάνει μια ενεργή δράση, συνήθως πολεμάει κάποιον άλλον ήρωα, ενώ τα κορίτσια ζωγράρισαν μέλη της οικογένειάς τους σε μια θέση πιο «σταθερή». Η τοποθέτηση του παιδιού της Εικόνας 17 μπορεί να δείξει ότι το παιδί ήταν ευέλικτο να τοποθετήσει τον ήρωα του σε μια θέση ξεκούρασης και λιγότερο δραστήριας, γενναίας και ηρωισμού.

Τέλος, παρατηρώντας και την Εικόνα 19 θα μπορούσαμε να πούμε ότι βλέπουμε την αντίθετη όψη της Εικόνας 17. Ενώ στην 1^η ζωγραφιά οι ηρωίδες είναι ακίνητες μαζί με το σεντούκι, στην 2^η ζωγραφιά βλέπουμε την ηρωίδα να σκάβει το σεντούκι, να κάνει μια δράση που απαιτεί δύναμη.

Οι περιγραφές των ζωγραφιών των παιδιών, τόσο της πρώτης όσο και της δεύτερης ζωγραφιάς παρατίθενται στον παρακάτω πίνακα ανά φύλο, καθώς παρατηρούνται ομοιότητες και διαφορές:

Φύλο παιδιού	Περιγραφή ζωγραφιάς	1 ^{ης} Περιγραφή ζωγραφιάς	2 ^{ης}
Αγόρι	Μπάτμαν	Μπάτμαν που πολεμάει	
Αγόρι	Ο δικός μου σούπερ ήρωας	ο ήρωας πολεμάει έναν κακό.	
Αγόρι	Μπάτμαν και το λιοντάρι	Χάλογουιν και το ζόμπι,	
Αγόρι	ο Σπίντερμαν και ο Χαλκ νικούν τον Βένο και ξεκουράζονται	κακός προσπαθεί να τους σκοτώσει	
Αγόρι	Χαλκ	Χαλκ με μαλλί	
Αγόρι	Χαλκ	Χαλκ ξεκουράζεται	
Αγόρι	πολεμάει σούπερ κακό	Δεν πρόλαβε να ζωγραφίσει 2η	
Κορίτσι	Ένα σπιτάκι	Δεν πρόλαβε να ζωγραφίσει 2η	
Κορίτσι	εμένα, αδελφή, μαμά, μπαμπάς.	Δεν πρόλαβε να ζωγραφίσει 2η	
Κορίτσι	οικογένεια	γενέθλια	
Κορίτσι	Εγώ και η αδελφή	Εγώ που σκάβω το σεντούκι	
Κορίτσι	Η μπισκοτούλα	Σεντούκι	

Μπορούμε να εντοπίσουμε ότι οι ζωγραφιές των κοριτσιών είχαν θεματικές που σχετίζονταν με την οικογένεια (αδελφή, μαμά, μπαμπάς, σπίτι) και απεικονίζονταν σε στιγμές πιο στατικές οπτικά, ενώ των αγοριών παρουσίαζαν στιγμές δράσης και κίνησης με σούπερ ήρωες (Μπάτμαν, Λιοντάρι, Σπάιντερμαν, Ζόμπι, Χαλκ). Μπορούμε να σχολιάσουμε ότι οι συγκεκριμένες οπτικές αναπαραστάσεις των ηρώων συνδέονται με τα έμφυλα στερεότυπα που αναπαράγονται και από τα κινούμενα σχέδια και από το γενικότερο περιβάλλον που έρχονται σε επαφή τα παιδιά, παρουσιάζοντας έναν αγόρι-ήρωα ως δυνατό, γενναίο, και δραστήριο να πολεμά, ενώ τα κορίτσια να αποτυπώνουν την οικογένεια τους, ρόλοι που συνδέονται με τη φροντίδα.

**ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΣΥΖΗΤΗΣΗ-
ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ**

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Στην παρούσα εργασία μελετήσαμε την ταυτότητα του φύλου και τις έμφυλες αναπαραστάσεις στην προσχολική ηλικία στην τάξη του νηπιαγωγείου. Προσπαθήσαμε να διερευνήσουμε με ποιόν τρόπο εκφράζεται η ταυτότητα φύλου στην προσχολική ηλικία, πώς παρουσιάζονται οι έμφυλες αναπαραστάσεις, και εάν ανιχνεύονται έμφυλα στερεότυπα. Στην παρούσα έρευνα δράσης κρίσιμο σημείο αποτέλεσε η δυνατότητα μέσα από τον σχεδιασμό του προγράμματος και τους τρόπους συλλογής δεδομένων να εκφραστούν πολυτροπικά οι ταυτότητες φύλου των παιδιών και οι αναπαραστάσεις και στερεότυπα που έχουν ήδη έρθει σε επαφή. Η ημιδομημένη συνέντευξη σε συνδυασμό με τη συσχέτιση με αντικείμενα, συμπλήρωσε τη συζήτηση και το ελεύθερο παιχνίδι, και σε συνδυασμό με την ζωγραφική αναπαράσταση όλα αυτά τα εργαλεία μπόρεσαν να προσφέρουν αποτελέσματα και να απαντήσουν στα ερευνητικά ερωτήματα.

Πιο συγκεκριμένα, η έρευνα μας κατέδειξε ότι ο σχεδιασμός του εκπαιδευτικού προγράμματος ήταν κατάλληλος για να συλλέξει δεδομένα και να επιφέρει κάποια αποτελέσματα. Τα παιδιά συμμετείχαν ενεργά κατά της διάρκεια της έρευνας και έχτισαν από την αρχή μια σχέση εμπιστοσύνης και ουσιαστικής επικοινωνίας και διαλόγου με την ερευνήτρια, γεγονός που φάνηκε από την επιθυμία των παιδιών ήδη από τα παιχνίδια γνωριμίας να μοιραστούν χαρακτηριστικά των ταυτοτήτων τους. Το επικοινωνιακό πλαίσιο με το σεντούκι τράβηξε από την αρχή το ενδιαφέρον των παιδιών, και η σταδιακή αποκάλυψη αντικειμένων και παιχνιδιών από αυτό παρακινούσε τα παιδιά να βρίσκονται νοητικά παρόντα στην εκπαιδευτική και ερευνητική διαδικασία, συμμετέχοντας ενεργά. Η αποτελεσματικότητα του επικοινωνιακού πλαισίου αποτυπώθηκε και στις ζωγραφιές των παιδιών, με τη παρουσία του σεντουκιού σε αρκετές ζωγραφιές ως έναν ήρωα.

Στη συνέχεια, θα αναλυθούν τα δεδομένα της έρευνας ανά δραστηριότητα, συγκρίνοντας το σύνολο των δεδομένων και παρατηρώντας κατά πόσο απαντήθηκαν τα ερευνητικά ερωτήματα.

Αρχίζοντας, στην 1η δραστηριότητα καταγράφηκαν οι ιδέες των παιδιών και οι αυθόρμητες απαντήσεις τους σε σχέση με τα αντικείμενα, και οι τρόποι που τα συσχέτισαν με τα επαγγέλματα και τους ρόλους. Φαίνεται ότι τα αντικείμενα συνδέθηκαν ιδιαίτερα με οικογενειακούς ρόλους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η χρήση του τηλεφώνου από παππούδες γιαγιάδες, η συχνή αναφορά της μαμάς και του μπαμπά σε πολλά αντικείμενα, το σφυρί που χρησιμοποιεί ο παππούς και ο μπαμπάς, οι γιαγιάδες και η μαμά που φροντίζουν τα σκυλάκια.

Εστιάζοντας λίγο παραπάνω στον τρόπο που αναπαραστάθηκε το φύλο μέσα από τις τοποθετήσεις των παιδιών, η έρευνα μας έδειξε ότι στα περισσότερα αντικείμενα ενώ οι πρώτες αυθόρμητες απαντήσεις όσον αφορά το ποιο φύλο φανταζόμαστε σε σχέση με το αντικείμενο μπορεί να περιείχαν το στερεοτυπικά αναμενόμενο φύλο, μόλις ακουγόταν το αντίθετο φύλο στην ερώτηση, τα παιδιά πολύ γρήγορα άκουγαν την διαφορετική άποψη, και την συμπεριλάμβαναν στην τελική τους απάντηση. Επομένως, υπήρχαν απαντήσεις που θα μπορούσαν να εξελιχθούν σε έμφυλο στερεότυπο, όμως οι περισσότερες διαφοροποιούνταν στο τέλος συμπεριληπτικά και ως προς τα δύο φύλα. Ένα παράδειγμα αποτελεί το σφυρί, στο οποίο ακούστηκαν κυρίως ανδρικοί ρόλοι που το χρησιμοποιούσαν αλλά στο τέλος τα παιδιά συμφώνησαν ότι και τα δύο φύλα μπορούν να το χρησιμοποιούν. Αντίστοιχα παραδείγματα που η ολομέλεια κατέληγε στην χρήση και των δύο φύλων αποτελούν οι απαντήσεις στα αντικείμενα: τηλέφωνο, ιατρική ποδιά, στηθοσκόπιο, πανάκι, σκυλάκι λούτρινο, σκουπάκι, αχλάδι και πορτοκάλι, καπέλο σεφ, μουσικό ξυλάκι και τα λουλούδια.

Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί ότι στα αντικείμενα όπως τηλέφωνο, ιατρική ποδιά, και σκουπάκι, σκυλάκι λούτρινο, πριν τα παιδιά απαντήσουν στις τελευταίες ερωτήσεις που αφορούσαν το φύλο, ήδη στις προηγούμενες απαντήσεις τους είχαν αναφέρει ρόλους και των δύο φύλων. Μπορούμε να εντοπίσουμε συσχετίσεις των αντικειμένων και με τα δύο φύλα μέσα από προσωπικές του εμπειρίες «το τηλέφωνο το χρησιμοποιούν παππούδες και γιαγιάδες, ξέρω γιατρό που είναι αγόρι, ξέρω γιατρό που είναι κορίτσι, το σκουπάκι χρησιμοποιεί η μαμά ο μπαμπάς και η γιαγιά,

οι δύο γιαγιάδες και η μαμά φροντίζουν σκυλάκια, 3 σκυλάκια στην Αλβανία και τα φροντίζει άνθρωπος που είναι αγόρι»

Επίσης η έρευνα μας κατέδειξε ότι σε κάποια αντικείμενα η ολομέλεια ήταν ανοιχτή στο να τα συνδέσει και με τα δύο φύλα, και παράλληλα ανιχνεύτηκαν έμφυλες αναπαραστάσεις που είχαν εξελιχθεί σε έμφυλο στερεότυπο από κάποια παιδιά. Παράδειγμα αποτελεί το καπέλο του πυροσβέστη, στο οποίο ακούστηκε η άποψη ότι μόνο αγόρι θα φανταζόταν ως πυροσβέστη γιατί η μαμά φοβάται, και τότε όλα τα παιδιά άρχισαν να συμφωνούν με αυτή την άποψη «και η δική μου μαμά φοβάται», «και η δική μου!» Φαίνεται από τις παραπάνω απαντήσεις τα παιδιά να έχουν συσχετίσει τα αγόρια με τη γενναιότητα, ενώ τη μητρική-θηλυκή φιγούρα με συναισθήματα φόβου σε καταστάσεις που χρειάζεται να προσφερθεί βοήθεια. Αντίστοιχη έκφραση της μαμάς ως ευάλωτης και του μπαμπά ως άτρωτου, δυνατού αποτυπώθηκε και στο κατσαβίδι «ο μπαμπάς το χρησιμοποιεί, η μαμά όχι γιατί μπορεί να καρφωθεί». Παρόμοια τοποθέτηση ακούστηκε και στον μεγεθυντικό φακό «τα κορίτσια δεν θα βρουν πράγματα με τον φακό». Το μοναδικό αντικείμενο στο οποίο δόθηκε ομόφωνη απάντηση για το ανδρικό φύλο ήταν του πινέλου, δεν εξηγήθηκε περισσότερο από τα παιδιά αλλά φαίνεται αρκετά πιθανό να έχουν συνδέσει τη φιγούρα του ζωγράφου ως μια ανδρική αναπαράσταση .

Από όλες τις παραπάνω απαντήσεις μπορούμε να συμπεράνουμε ότι μέσα από τις απαντήσεις των παιδιών εκφραζόταν η ταυτότητα του φύλου τους, η οποία στηριζόταν στα βιώματα που είχαν από τα κοινωνικά τους περιβάλλοντα. Παρουσιάστηκαν πολλαπλές αναπαραστάσεις όσον αφορά το φύλο και εντοπίστηκαν κάποια έμφυλα στερεότυπα, όμως στις περισσότερες απαντήσεις ολομέλεια η ομάδα ήταν προσαρμόσιμη και ανοιχτή και ως προς τα δύο φύλα.

Έπειτα στην 2η δραστηριότητα, τα παιδιά στην αρχική συζήτηση φάνηκε να έχουν αλληλοεπιδράσει περισσότερο με παιχνίδια που απευθύνονται στο φύλο τους σύμφωνα με την κοινωνία όπως για παράδειγμα με τις barbie τα κορίτσια και με τα αυτοκινητάκια τα αγόρια. Όταν τους ζητήθηκε να επιλέξουν να παίξουν με ένα παιχνίδι που έχουν παίξει λιγότερο, τα παιδιά δυσκολευτήκαν να παίξουν με κάποιο

παιχνίδι που δεν είχαν έρθει σε επαφή. Οι παράγοντες που συνέβαλαν στο να παίξουν με ένα οικείο παιχνίδι θα μπορούσαν να είναι πολλοί. Σύμφωνα με τις αφηγήσεις των παιδιών, το κορίτσι που έπαιξε με τις barbie είπε ότι έχει παίζει μαζί τους πολύ και θέλει να παίζει ξανά μαζί τους. Και στην ολομέλεια η απάντηση ήταν ότι ήθελαν να παίξουν με ένα παιχνίδι που ήξεραν.

Επιπλέον, η ερευνήτρια θεωρεί σημαντικό να αναφέρει την σκέψη ότι τα παιχνίδια που έφερε η ερευνήτρια στην τάξη μπορεί να ήταν κατηγορίες παιχνιδιών που τα παιδιά είχαν αλληλεπιδράσει, όμως δεν είχαν παίζει ξανά με τα συγκεκριμένα. Επομένως, εάν επαναλαμβανόταν η δραστηριότητα χρησιμοποιώντας για παράδειγμα τα διαθέσιμα παιχνίδια της τάξης μπορεί να υπήρχε διαφορετική συμπεριφορά από τα παιδιά.

Τέλος, η έντονα αρνητική απάντηση των αγοριών στο να παίξουν με τις barbie εάν ήταν η μόνη επιλογή παιχνιδιού δείχνει ότι έχουν ήδη καλλιεργηθεί κάποιες στερεοτυπικές αντιλήψεις ως προς τα ποια παιχνίδια παίζουν τα αγόρια και ποια τα κορίτσια. Η απάντηση του αγοριού να μην θέλει να δοκιμάσει να παίζει καθόλου με barbie καθώς έχει θηλυκά χαρακτηριστικά (μακριά μαλλιά, στήθος) είναι ένας τρόπος έκφρασης της ταυτότητας του, ότι ως αγόρι δεν θέλει να αλληλεπιδράσει καθόλου με ένα παιχνίδι που απευθύνεται στο αντίθετο φύλο. Επομένως, μπορούμε να βγάλουμε το συμπέρασμα ότι η ταυτότητα φύλου των παιδιών είναι αρκετά επηρεασμένη από την αλληλεπίδραση τους με τα παιχνίδια, και εντοπίζονται έμφυλα στερεότυπα και μια συστολή στον πειραματισμό και εξερεύνηση ενός διαφορετικού παιχνιδιού.

Ολοκληρώνοντας με την 3η δραστηριότητα, παρ' όλο που υπήρξε έλλειψη χρόνου λόγω των συνθηκών λειτουργίας του σχολείου και δεν έγινε εκτενής συζήτηση με τα παιδιά μετά τη ζωγραφική, η οπτική αναπαράσταση των ηρώων και των ηρωίδων μέσω της ζωγραφικής κατέδειξε σημαντικά δεδομένα για την έρευνα. Αρχικά, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι οι ζωγραφιές των κοριτσιών είχαν θεματικές που αφορούσαν την οικογένεια (π.χ. αδελφή, μαμά, μπαμπάς) και συνθήκες ή στιγμές που συνδέονται με τους οικογενειακούς ρόλους (π.χ. γενέθλια,

σπίτι). Στις ζωγραφιές οι ήρωες ήταν σταθεροί στην εικόνα, και οι περιγραφές των κοριτσιών εστίαζαν στο ποια πρόσωπα υπάρχουν στην εικόνα, και όχι στη δράση τους. Θα μπορούσαμε να σκεφτούμε ότι η αναπαράσταση αυτή μπορεί να συνδεθεί είτε με την δυσκολία να φανταστούν μια ηρωίδα να είναι δυνατή, ενεργητική και θαρραλέα, συνδυαστικά με τα λιγότερα ερεθίσματα που υπάρχουν από το κοινωνικό περιβάλλον για κορίτσια-ηρωίδες. όπως για παράδειγμα από τα κινούμενα σχέδια.

Στις ζωγραφιές των αγοριών εμφανίζονταν σούπερ ήρωες με δράση, δυναμισμό, κίνηση, να πολεμούν κάποιον αντίπαλο. Υπάρχει αρκετή διαφοροποίηση ανάμεσα στις ζωγραφιές των παιδιών ανάλογα με το φύλο τους, γεγονός που δείχνει πώς εκφράζεται η ταυτότητα φύλου τους μέσα από την ζωγραφική αναπαράσταση. Όλα όμως τα παιδιά αναπαρέστησαν έναν ήρωα μέσα από την ζωγραφική τέχνη και εκφράστηκαν μέσα από αυτή.

Όσον αφορά την εξερεύνηση εναλλακτικών ρόλων και χαρακτηριστικών των ηρώων, υπήρξαν κάποιες ζωγραφιές που την αποτύπωσαν με πολύ αξιοσημείωτο και αξίζει να τις παρατηρήσουμε. Στην εικόνα 13 η παρουσίαση του Χαλκ πρώτα χωρίς μαλλιά και μετά με μαλλιά αποτυπώνει ότι ο ίδιος ήρωας, μπορεί να έχει ένα εξωτερικό διαφορετικό χαρακτηριστικό. Η παρούσα σύγκριση φαίνεται να συνδέεται άμεσα με τη συζήτηση που προέκυψε στην προηγούμενη δραστηριότητα όπου ένα παιδί δεν ήθελε να δοκιμάσει να παίξει με τις barbie επειδή είχαν μακριά μαλλιά τα οποία είναι κοριτσίστικα, και άρα έχουν χαρακτηριστικά που το παιδί που μιλούσε δεν ήθελε να αλληλεπιδράσει, μαζί τους. Το παιδί που ζωγράφησε τη ζωγραφιά ήταν ευέλικτο, ανοιχτό να ζωγραφίσει τον ήρωα του αλλιώς, βάζοντας ένα χαρακτηριστικό που αναφέρθηκε προηγουμένως ως κοριτσίστικο με μια αρνητική έννοια.

Ένα άλλο παράδειγμα όσον αφορά τις δράσεις των ηρώων αποτελούν οι ζωγραφιές των εικόνων 17 και 10. Στην εικόνα 10 ο ήρωας αρχικά παρουσιάζεται ως ο ήρωας του παιδιού, ενώ στη δεύτερη ζωγραφιά ο ήρωας πολεμάει έναν κακό. Στην εικόνα 14 βλέπουμε το αντίθετο μοτίβο, τον Χαλκ στην πρώτη ζωγραφιά να κάνει κάποια δράση έχοντας ανοιχτά τα χέρια, ενώ στη δεύτερη φωτογραφία να ξεκουράζεται.

Θα μπορούσαμε να σκεφτούμε ότι η διαφοροποίηση αυτή οφείλεται στο ότι τα παιδιά ήθελαν διερευνήσουν μια διαφορετική πλευρά του ήρωα τους, επομένως δημιούργησαν μια πιο σταθερή εικόνα του ήρωα και μια πιο ενεργητική. Όσον αφορά τα κορίτσια, η μοναδική ζωγραφιά που η ηρωίδα κάνει μια ενεργή δράση αποτυπώνεται στην εικόνα 19. Η ηρωίδα στην πρώτη ζωγραφιά είναι μαζί με την αδελφή της και το σεντούκι ακίνητες, ενώ στην δεύτερη εικόνα η ηρωίδα σκάβει το σεντούκι, κρατώντας το φτυάρι ψηλά, σε μια θέση δύναμης, ηρωισμού και κίνησης. Οι παραπάνω οπτικές αναπαραστάσεις των ταυτοτήτων των παιδιών μπορούν να καταδείξουν ότι τα κορίτσια φαίνεται να συνδέουν την αποτύπωση μιας ηρωίδας με χαρακτηριστικά οικογένειας, φροντίδας ενώ τα αγόρια συνδέουν τον ήρωα με χαρακτηριστικά σούπερ ηρώων από κινούμενα σχέδια, δράσης, και γενναιότητας. Επομένως βλέπουμε ότι σε κάποιες περιπτώσεις υπήρξε η διάθεση πειραματισμού και εξερεύνησης διαφορετικών ταυτοτήτων και παράλληλα διαφαίνονται έμφυλες αναπαραστάσεις με κάποια στερεοτυπικά χαρακτηριστικά, τα οποία ενδεχομένως αργότερα να εξελιχθούν σε πιο θεμελιωμένα έμφυλα στερεότυπα.

ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Κατά τη διάρκεια της παρούσας έρευνας αναγνωρίστηκαν κάποιοι περιορισμοί. Ένας περιορισμός της παρούσας έρευνας σχετίζεται με το περιορισμένο μέγεθος του δείγματος, το οποίο δεν επιτρέπει τη γενίκευση των αποτελεσμάτων στον ευρύτερο πληθυσμό. Επιπλέον, λόγω της λειτουργίας του σχολείου και της νωρίτερης αποχώρησης των παιδιών από το σχολείο, περιορίστηκε ο χρόνος διεξαγωγής της έρευνας και δεν μπόρεσε να ολοκληρωθεί η τελευταία δραστηριότητα.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Όσον αφορά τις μελλοντικές προοπτικές, παρατηρώντας τη σύγχρονη πραγματικότητα στην οποία ζούμε, η μελέτη, έρευνα και δημιουργία κατάλληλων παρεμβάσεων για έμφυλα ζητήματα φαίνεται αναγκαία, προκειμένου να

ενθαρρυνθεί η έμφυλη ισότητα, η οποία φαίνεται ότι μπορεί να καλλιεργηθεί με τα κατάλληλα εργαλεία και παρεμβάσεις για την οικογενειακή και σχολική κοινότητα.

Μελλοντικές έρευνες θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν σε μεγαλύτερο και πιο αντιπροσωπευτικό δείγμα όπως σε περισσότερα σχολεία, ώστε να διερευνηθεί η δυνατότητα γενίκευσης των ευρημάτων. Επιπλέον, προτείνεται να γίνουν περισσότεροι συνδυασμοί μεθόδων συλλογής δεδομένων, όπως για παράδειγμα να συλλεχθούν στοιχεία και με ατομικές συνεντεύξεις των παιδιών, ώστε να υπάρχουν παραπάνω δεδομένα για την προσχολική ηλικία. Τέλος, μελλοντικές έρευνες μπορούν να συγκρίνουν έρευνες σε διαφορετικές ηλικιακές ομάδες παιδιών. Η κοινωνία οφείλει να ενεργοποιηθεί, όχι μόνο καταρρίπτοντας τα ήδη υπάρχοντα στερεότυπα, αλλά προλαμβάνοντας όσο νωρίτερα τη δημιουργία τους, καλλιεργώντας την ενσυναίσθηση, την αποδοχή και την δικαιοσύνη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αγγελή, Μ., Αγαθαγγέλου, Μ., Αγρότου, Ε., Ζαχαριάδου, Α., Ηρακλέους, Δ., Θεοδώρου, Π., Κυλίλη, Σ., Λαζάρου, Μ., Μιχαηλίδη, Ε., Μούσα, Λ., Παναγή, Μ., Μηνά, Χ., Πλιάτσικα, Μ., Φρυγανά, Π., Χριστοφή, Μ., (χ.χ.). *Εγχειρίδιο BEE: Boosting Gender Equality in Education—Mediterranean Institute of Gender Studies*. Mediterranean Institute of Gender Studies, Κύπρος. <https://medinstgenderstudies.org/e%CE%B3%CF%87%CE%B5%CE%B9%CF%81%CE%AF%CE%B4%CE%B9%CE%BF-bee-boosting-gender-equality-in-education/>

Αλεξόπουλος, Π. Χ. (2021). *Οι έμφυλες αναπαραστάσεις στα μαθήματα της Γλώσσας και της Μελέτης Περιβάλλοντος των δύο πρώτων τάξεων του Δημοτικού: Σχολικά εγχειρίδια, απόψεις και πρακτικές των εκπαιδευτικών* (Διδακτορική Διατριβή). Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Σχολή Κοινωνικών και Ανθρωπιστικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Φλώρινα.

Άνθη, Σ. Γ. (2022). *Οι αναπαραστάσεις του γυναικείου φύλου στη σύγχρονη παιδική λογοτεχνία: Σύγκριση των προτύπων και των στερεοτύπων που προβάλλονται στα έργα Ελλήνων και Ελληνίδων συγγραφέων* (Διπλωματική εργασία). Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Κέρκυρα.

Αποστολάκη, Μ. Ε. (2023). *Απόψεις και πρακτικές των παιδαγωγών πρώιμης παιδικής ηλικίας που αφορούν την αναπαραγωγή έμφυλων στερεοτύπων στην καθημερινή παιδαγωγική πράξη* (Διπλωματική εργασία). Επιστήμες της Αγωγής, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα.

Βεκρής, Λ. (2018). Η αξιοποίηση της έρευνας δράσης στην υλοποίηση προγραμμάτων επαγγελματικής ανάπτυξης των εκπαιδευτικών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Το παράδειγμα της Αξιολόγησης Εκπαιδευτικού Έργου στα Πρότυπα Πειραματικά Σχολεία. Στο Ε. Κατσαρού & Β. Τσάφος (Επιμ.) *Ορίζοντας την έρευνα-δράση στην Ελλάδα: Στην προοπτική διαμόρφωσης μιας επαγγελματικής κοινότητας εκπαιδευτικών ερευνητών*. Πρακτικά Συνεδρίου (σσ. 71-79). Αθήνα και Ρέθυμνο.

Δεσποτάκη, Κ. & Πέκης, Α. (2024). Φτιάχνοντας έναν κόσμο ροζ και μπλε: Η κατάρριψη των έμφυλων στερεότυπων στην προσχολική ηλικία και εκπαίδευση. *Culture—Journal of Culture in Tourism, Art & Education*. Τόμος 4 (σσ. 10-18). Μουσείο Σχολικής Ζωής & Εκπαίδευσης, Τμήμα Διοίκησης Τουρισμού, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα.

Διβάρη, Ε. (2025). *Η διδακτική αξιοποίηση των παραμυθιών στην προσχολική εκπαίδευση: Αναπαραστάσεις των έμφυλων ταυτοτήτων με βάση τον κριτικό γραμματισμό* (Διπλωματική εργασία). Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Ιωάννινα.

Ευαγγελινού, Ν. (2021). *Απόψεις και πρακτικές των μαθητών ηλικίας 4–6 ετών και των νηπιαγωγών για τις έμφυλες αναπαραστάσεις κατά το ελεύθερο και δομημένο παιχνίδι στο νηπιαγωγείο: Το παράδειγμα του 3ου Νηπιαγωγείου Πολυγύρου* (Διπλωματική εργασία). Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Επιστήμες της Αγωγής, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα.

Ευσταθίου, Μ. (2008). Η υποστήριξη διδακτικών παρεμβάσεων σε μικτές τάξεις μέσω της έρευνας δράσης. Στο Σ. Ζ. Παπαναούμ (Επιμ.), *Διδασκαλία και μάθηση στο πολυπολιτισμικό σχολείο: Διδακτικές προσεγγίσεις & εκπαιδευτικό υλικό. Πρακτικά ημερίδας* (σσ. 29-36). Θεσσαλονίκη.

Καραγεωργίου, Γ. (2024). *Διαμόρφωση έμφυλων ταυτοτήτων στην εκπαίδευση: Οι αντιλήψεις και οι εμπειρίες των εκπαιδευτικών που εργάζονται στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση* (Διπλωματική εργασία). Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας, Σχολή Κοινωνικών, Πολιτικών και Οικονομικών Επιστημών, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Κομοτηνή.

Κουτσαργιώτη, Β. (2022). *Ο ρόλος της τέχνης ως παράγοντας κατάρριψης κοινωνικών στερεοτύπων (φύλου, φυλής) στην πρώιμη παιδική ηλικία* (Διπλωματική εργασία). Τμήμα Βιοϊατρικών Επιστημών, Σχολή Επιστημών Υγείας και Πρόνοιας, Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία, Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Αιγάλεω.

Κωφίδου, Χ. (2022). Εισαγωγικές έννοιες στη μεθοδολογία έρευνας των κοινωνικών επιστημών (*Introductory concepts in social science research methodology*). *Επιστημονικό Εκπαιδευτικό Περιοδικό "εκπ@ιδευτικός κύκλος"*, 10(1), 294-305.

Μαζηρίδου, Ε. (2007). Ταυτότητες φύλου στην οικογένεια: Γονεϊκές πεποιθήσεις και πρακτικές και η υποκειμενική εμπειρία του ανδρισμού και της θηλυκότητας εκ μέρους των εφήβων (Διδακτορική Διατριβή). Τμήμα Ψυχολογίας, Φιλοσοφική Σχολή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.

Μουσέρη, Ε. Ε. (2025). *Έμφυλες αναπαραστάσεις στην παιδική λογοτεχνία: Μελέτη έργων για παιδιά προσχολικής ηλικίας* (Διπλωματική εργασία). Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα.

Μπίτζπου, Π. (2024). *Γλωσσικός σεξισμός και στερεότυπα για το φύλο στην προσχολική ηλικία* (Διπλωματική εργασία). Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα.

Μποτονάκη, Α. (2018). «Εγώ είμαι αυτός;»: Ταυτότητα, αφήγηση και δραματικό παιχνίδι στο νηπιαγωγείο (πτυχιακή εργασία). Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Μπούνα, Α. (2017). *Η διαμόρφωση των έμφυλων διακρίσεων κατά την παιδική ηλικία: Ο ρόλος της οικογένειας και του σχολείου* (Διπλωματική εργασία). Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Σχολή Επιστημών της Αγωγής, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα.

Ντάγκα, Χ. (2024). *Ενεργά ανοιχτή σκέψη σε παιδιά δημοτικού σχολείου: Μια έρευνα δράσης* (Μεταπτυχιακή εργασία). Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

Πατσιατζή, Α. & Κόρακας, Δ. (2024). Έμφυλη προσέγγιση στο παιχνίδι και στην εκπαίδευση παιδιών προσχολικής ηλικίας. *Culture - Journal of Culture in Tourism, Art and Education*. 4(1), 43-48.

Περιβολιώτη, Σ. (2024). *Η διαμόρφωση έμφυλων στερεοτύπων σε παιδιά προσχολικής ηλικίας* (Διπλωματική εργασία). Τμήμα Βιοϊατρικών Επιστημών, Σχολή Επιστημών Υγείας και Πρόνοιας, Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική

Ηλικία, Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Αιγάλεω.

Πραντσίδου, Ρ. (2021). *Το περιβαλλοντικό παιχνίδι ως μέσο εξομάλυνσης έμφυλων στερεοτύπων στο νηπιαγωγείο* (Διπλωματική εργασία). Τμήμα Δημόσιας και Κοινοτικής Υγείας, Σχολή Δημόσιας Υγείας, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Αιγάλεω.

Σταμάτογλου, Μ., & Παπαζαχαρίου, Ε. (2025). Ερευνώντας τις έμφυλες διαστάσεις του παιχνιδιού στην προσχολική ηλικία: Μια συστηματική βιβλιογραφική επισκόπηση. *Culture - Journal of Culture in Tourism, Art and Education*, 5(2), 21-36. <https://doi.org/10.26220/cul.5520>

Τσιώλης, Γ. (2018). Έρευνα-δράση και ποιοτική έρευνα: εκλεκτικές συγγένειες και συγκλίσεις. Στο Ε. Κατσαρού & Β. Τσάφος (Επιμ.) *Ορίζοντας την έρευνα-δράση στην Ελλάδα: Στην προοπτική διαμόρφωσης μιας επαγγελματικής κοινότητας εκπαιδευτικών ερευνητών. Πρακτικά Συνεδρίου* (σσ. 44-51). Αθήνα και Ρέθυμνο.

Τσουνή, Ε. Δ. (2024). *Διαστάσεις έμφυλων διαφοροποιήσεων στη γλώσσα στην προσχολική εκπαίδευση* (Διπλωματική εργασία). Τμήμα Βιοϊατρικών Επιστημών, Σχολή Επιστημών Υγείας και Πρόνοιας, Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία, Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Αιγάλεω.

Χολέβα, Ν. (Επιμ.). (2021). *Κι αν ήσουν εσύ; Θεατροπαιδαγωγικές δραστηριότητες για την ευαισθητοποίηση στα ανθρώπινα δικαιώματα και σε θέματα προσφύγων* (Β' έκδ.). Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Brussino, O. & McBrien, J. (2022). Gender stereotypes in education: Policies and practices to address gender stereotyping across OECD education systems. *OECD Education Working Papers No. 271*. Organisation for Economic Co-operation and Development. <https://doi.org/10.1787/a46ae056-en>.

Chung, Y., & Huang, H.-H. (2021). Cognitive-based interventions break gender stereotypes in kindergarten children. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 18, (13052), 1-13. <https://doi.org/10.3390/ijerph182413052>

Gülçiçek, T. & Tantekin Erden, F. (2024). Effect of gender-neutral activities on preschool children's gender stereotypes. *European Early Childhood Education Research Journal*. 33(3), 497–512. <https://doi.org/10.1080/1350293X.2024.2389196>

Halbeisen, G. & Jaffé, M. (2022). Construal level mindsets modulate gender categorizations in preschool children—ScienceDirect. *Acta Psychologica*. 229 (103708), 1-5. <https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2022.103708>

Hill, D.B. & Tenenbaum, H.R. (2022). Children's Physical Gender Schemas: Acquisition and Features. *Sex Roles* 87(2022), 406–418. <https://doi.org/10.1007/s11199-022-01325-x>

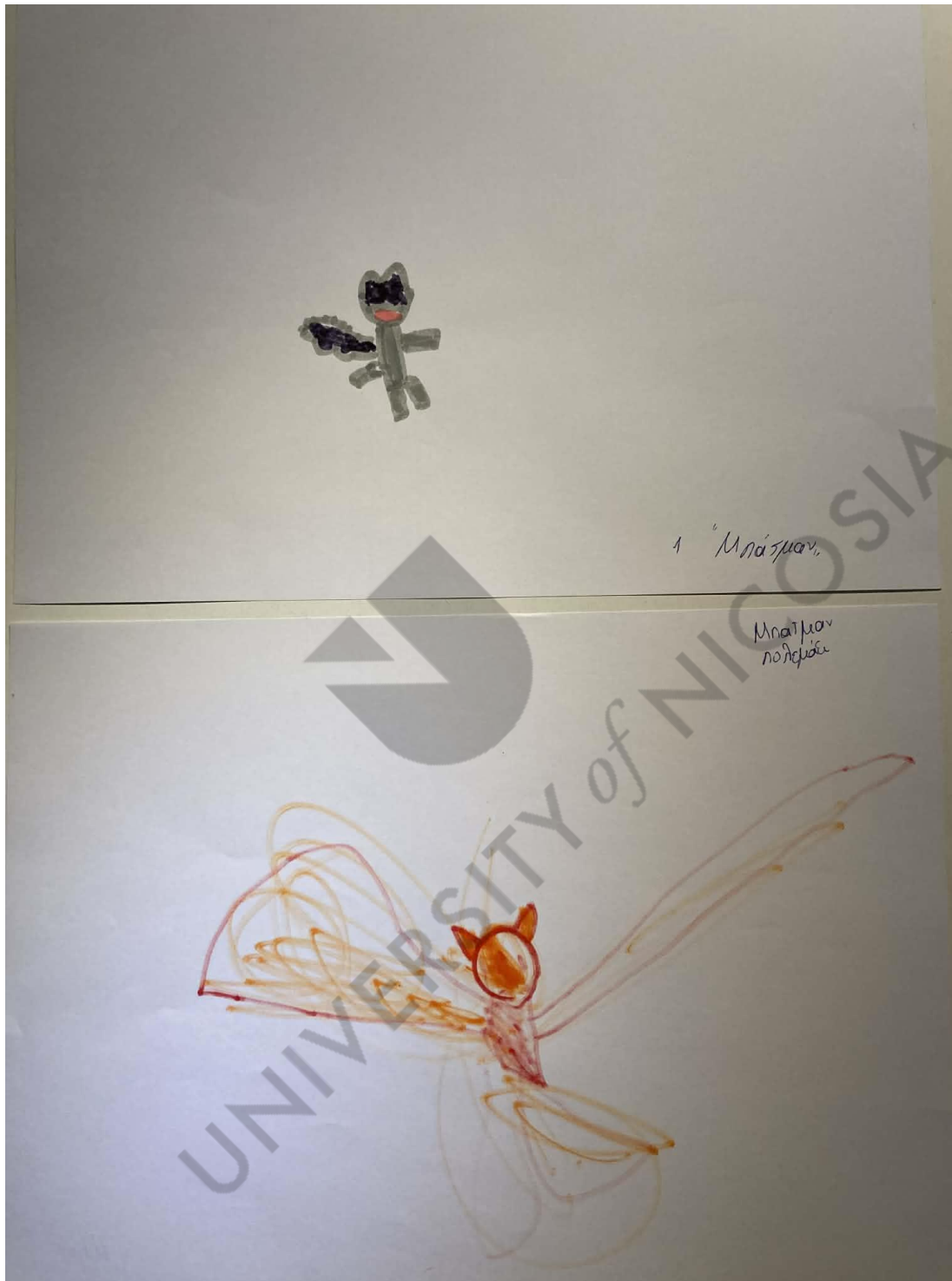
Leaper, C. (2023). Gender and social-cognitive development. In R. M. Lerner (Series Ed.), L. S. Liben & U. Müller (Vol. Eds.), *Handbook of child psychology and developmental science* (pp. 806–853). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781118963418.childpsy219>

Li, H. (2022). Gender Stereotypes in Preschool Children and Relevant Interventions. *Journal of Education, Humanities and Social Sciences* 5(2022), 313-319. <https://doi.org/10.54097/ehss.v5i.2925>

Piaget, J. (1952). *The origins of intelligence in children*. New York: International Universities Press.

Seitz, M., Lenhart, J., & Rübsam, N. (2021). The effects of gendered information in stories on preschool children's development of gender stereotypes. *British Journal of Developmental Psychology*, 39(3), 363–381. <https://doi.org/10.1111/bjdp.12323>

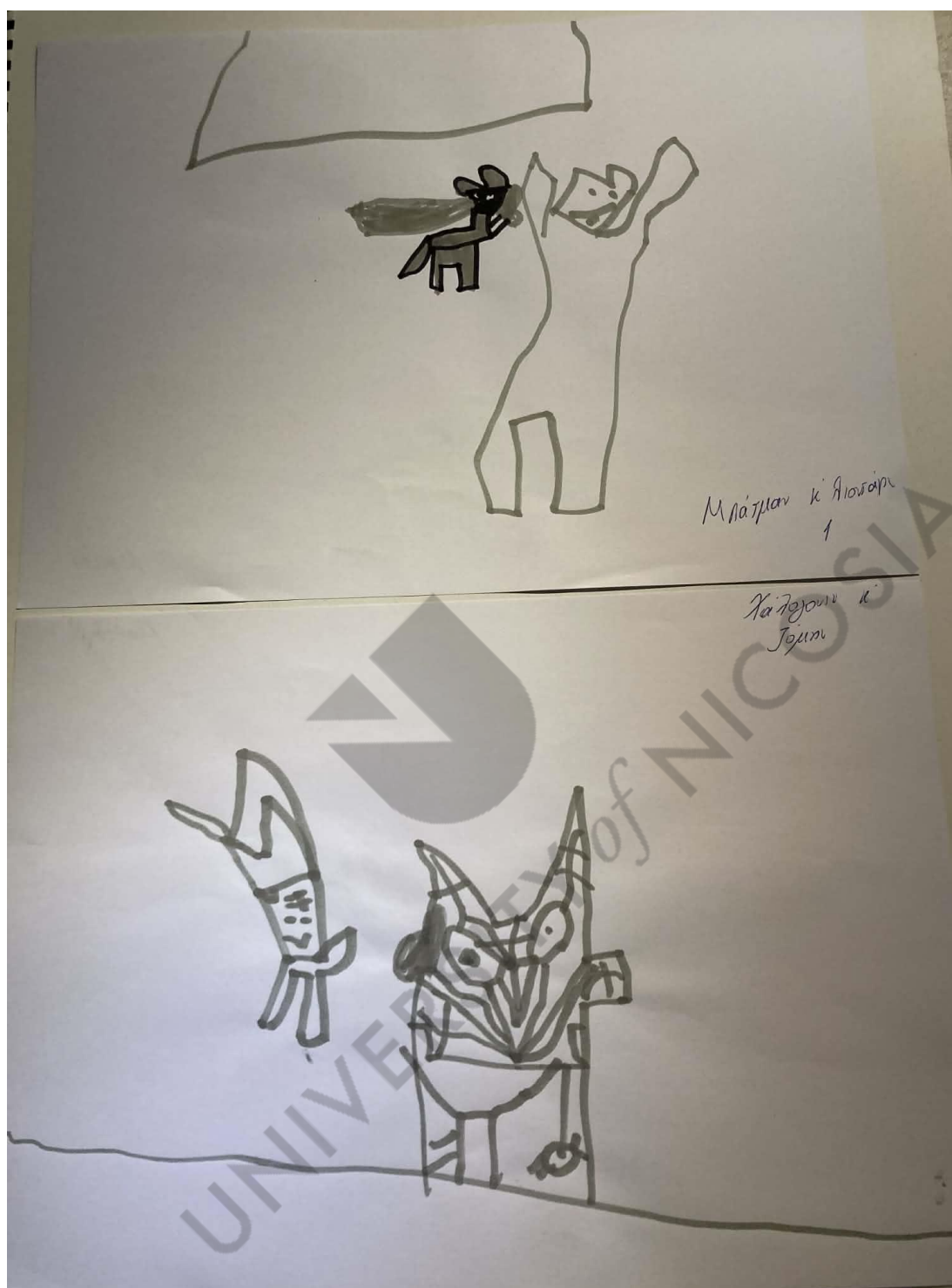
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: ζωγραφιές της 3^{ης} Δραστηριότητας

Εικόνα 9: 1^η ζωγραφιά (πάνω): Μπάτμαν, 2^η ζωγραφιά (κάτω): Μπάτμαν που πολεμάει.
Φύλο παιδιού: αγόρι

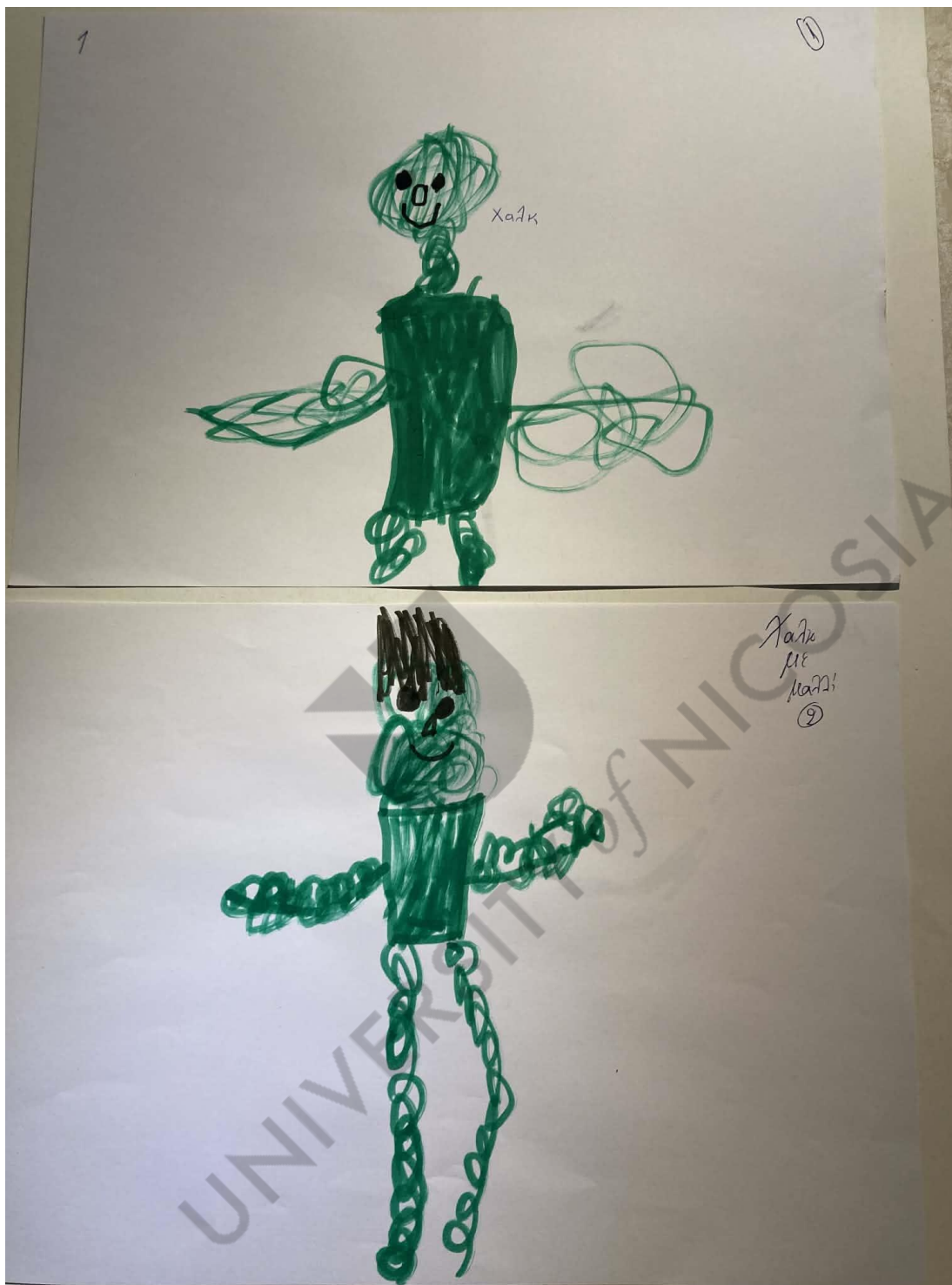
Εικόνα 10: 1^η ζωγραφιά(πάνω): Ο δικός μου σούπερ ήρωας, 2 ζωγραφιά (κάτω): ο ήρωας πολεμάει έναν κακό. Φύλο παιδιού: αγόρι.

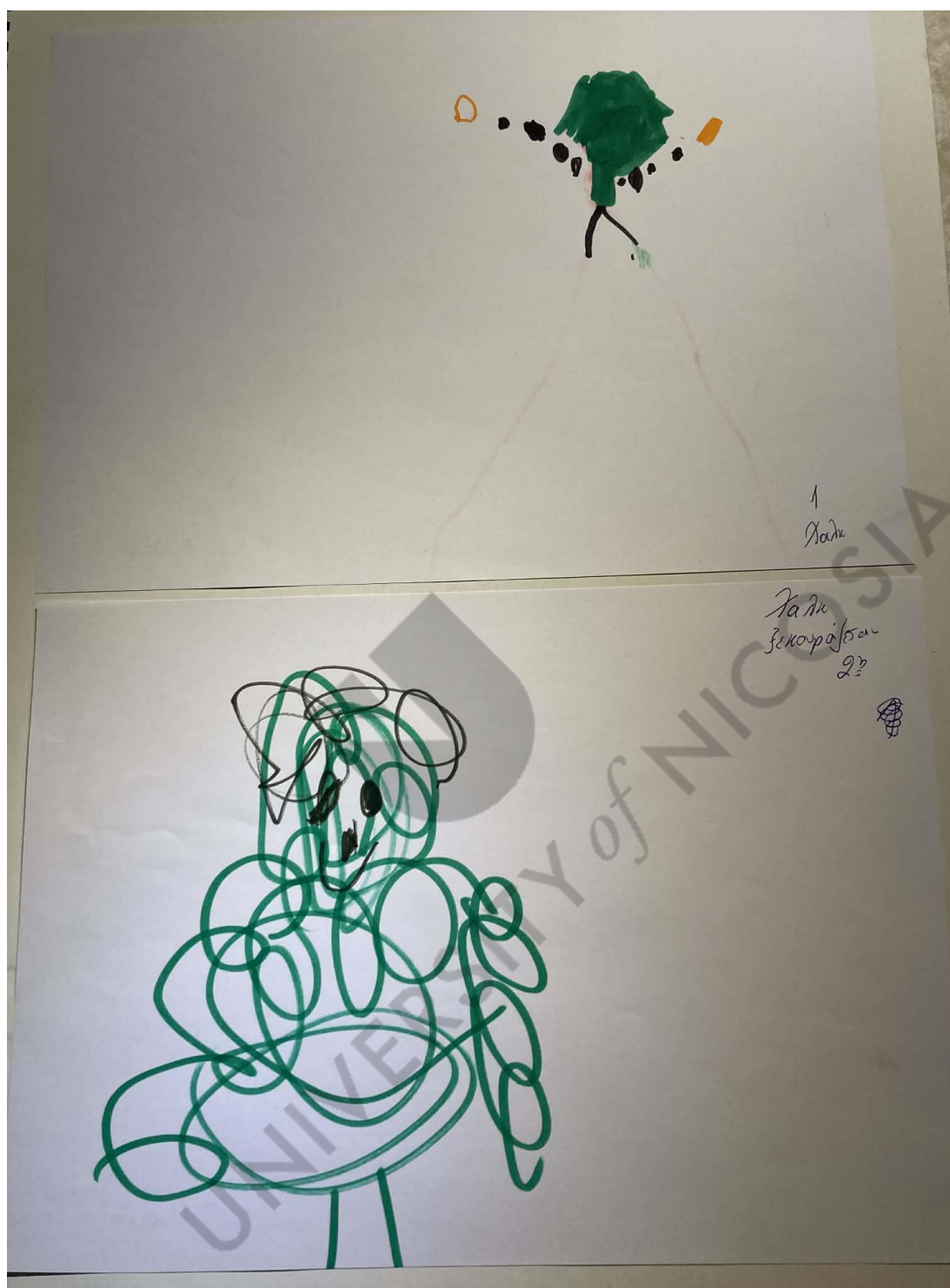
Εικόνα 11: 1^η ζωγραφιά (πάνω): Μπάτμαν και το λιοντάρι, 2^η ζωγραφιά (κάτω): Χάλογουιν και το ζόμπι, Φύλο παιδιού: αγόρι.

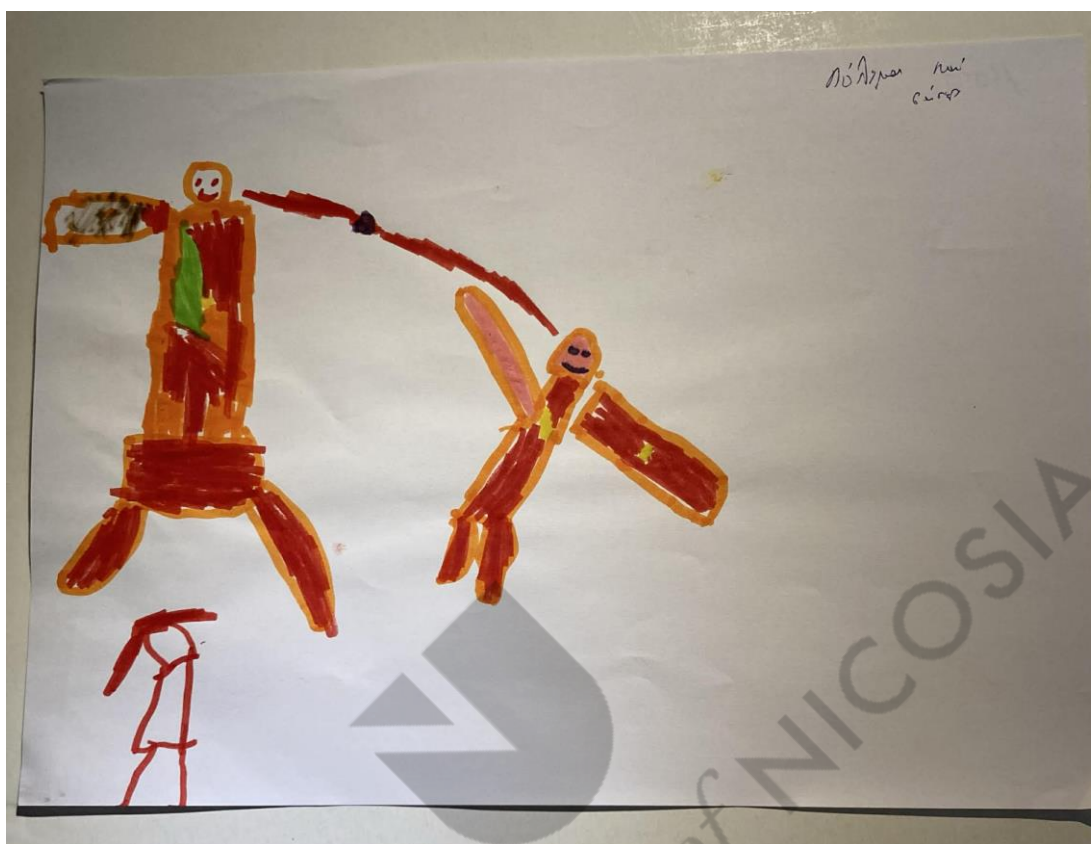
Εικόνα 12: 1^η ζωγραφιά (πάνω): ο Σπαιντερμαν και ο Χαλκ νικούν τον Βένο και ξεκουράζονται, 2^η ζωγραφιά (κάτω): κακός προσπαθεί να τους σκοτώσει. Φύλο παιδιού: αγόρι.

Εικόνα 13: 1^η ζωγραφιά (πάνω): Χαλκ, 2^η ζωγραφιά(κάτω): Χαλκ με μαλλί. Φύλο παιδιού: αγόρι.

Εικόνα 14: 1^η ζωγραφιά (πάνω): Χαλκ, 2^η ζωγραφιά (κάτω): Χαλκ ξεκουράζεται, Φύλο παιδιού: αγόρι.

Εικόνα 15: 1^η ζωγραφιά: πολεμάει σούπερ κακό. Φύλο παιδιού: αγόρι.

Εικόνα 16: 1^η ζωγραφιά (πάνω): ένα σπιτάκι. Φύλο παιδιού: κορίτσι.

Εικόνα 17: 1^η ζωγραφιά (πάνω): εμένα, αδελφή, μαμά, μπαμπάς. Φύλο παιδιού: κορίτσι.

Εικόνα 18: 1^η ζωγραφιά (πάνω): οικογένεια, 2^η ζωγραφιά (κάτω): γενέθλια. Φύλο παιδιού: κορίτσι.

Εικόνα 19: 1^η ζωγραφιά (πάνω): σεντούκι, εγώ και η αδελφή, 2^η ζωγραφιά (κάτω): εγώ που σκάβω το σεντούκι. Φύλο παιδιού: κορίτσι.

Εικόνα 20: 1^η ζωγραφιά (πάνω): η μπισκοτούλα, 2^η ζωγραφιά (κάτω): σεντούκι. Φύλο παιδιού: κορίτσι.

ΣΗΜΕΙΩΜΑ: Στην παρούσα εργασία οι λέξεις μαθητής και εκπαιδευτικός αναφέρονται αντίστοιχα σε μαθητευόμενους και εκπαιδευτικούς όλων των φύλων. Η χρήση του αρσενικού γραμματικού γένους γίνεται για πρακτικούς λόγους, και όπου ήταν δυνατό έγινε η χρήση των λέξεων «άτομο» και «άνθρωπος».

